

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ahmad Tariq MANSOOR

AFGANİSTAN'DA DOLARİZASYON SÜRECİNDE DÖVİZ KURU VE
ENFLASYON İLİŞKİSİ

İktisat Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ahmad Tariq MANSOOR

AFGANİSTAN'DA DOLARİZASYON SÜRECİNDE DÖVİZ KURU VE
ENFLASYON İLİŞKİSİ

Danışman

Doç. Dr. Y. Koray DUMAN

İktisat Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ahmad Tariq MANSOOR'un bu çalışması, jürimiz tarafından İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Zafer Barış GÜL (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Yakup Koray DUMAN (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Süreyya KOVACI (İmza)

Tez Başlığı: Afganistan'da Dolarizasyon Sürecinde Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 11/06/2018

Mezuniyet Tarihi : 21/06/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Afganistan'da Dolarizasyon Sürecinde Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi" adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Ahmad Tariq MANSOOR

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORIJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Ahmad Tariq MANSOOR
Öğrenci Numarası	20135208012
Enstitü Ana Bilim Dalı	İktisat
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Y. Koray DUMAN
Tez Başlığı	Afganistan'da Dolarizasyon Sürecinde Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi
TurnItIn Ödev Numarası	975050566

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 59 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 13/06/2018 tarihinde tarafımdan TurnItIn adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 5

alıntılar dahil %7 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

13/06/2018

(imza)

Doç. Dr. Y. Koray DUMAN

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
TABLolar LİSTESİ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR

1.1. Literatürün Gözden Geçirilmesi.....	4
1.2. Dolarizasyon Tanımı ve Türleri.....	6
1.3. Enflasyon.....	10
1.4. Döviz Kurları.....	12
1.4.1. Enflasyon Farkları.....	12
1.4.2. Faiz Oranları Farkları.....	12
1.4.3. Cari Açıklar.....	13
1.4.4. Kamu Borçları.....	13
1.4.5. Dış Ticaret Hadleri.....	14
1.4.6. Siyasi İstikrar ve Ekonomik Performans.....	14
1.5. Para Arzı.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA DOLARİZASYON SÜRECİNDE ENFLASYON,

DÖVİZ KURU VE PARA ARZI İLİŞKİLERİ

2.1. Dolarizasyonun Risk ve Faydaları	18
2.1.1. Para Eşleşmezliği(Currency Mismatch).....	18
2.1.2. Likidite Riski.....	18
2.1.3. Geri Ödeme Riski.....	19
2.1.4. Dolarizasyon ile İlişkili Faydalar.....	20
2.2. Ekonomik Entegrasyon.....	21
2.3. Döviz Kuru Üzerindeki Etkiler.....	23
2.3.1. Döviz Kuru Hareketleri Dolarizasyonu Kısa Vadede Nasıl Etkiler.....	23
2.3.2. Döviz Kurlarındaki Dalgalanmaların Yüksek Dolarizasyon Üzerinde Etkileri.....	24
2.4. Enflasyon Üzerindeki Etkiler.....	24
2.4.1. Tüketici Fiyat Endeksi.....	25
2.4.2. TÜFE'nin Hesaplanması.....	26
2.4.3. Afganistan'daki Enflasyonun Kısa Bir Değerlendirmesi.....	26
2.5. Para Arzı Üzerindeki Etkiler.....	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**EKONOMETRİK YÖNTEM VE ANALİZ**

3.1. Veri ve Araştırma Metodolojisi	31
3.1.1. Veri Kaynağı.....	31
3.1.2. Model Spesifikasyonu.....	32
3.1.3. Birim Kök Testi – Augment Dickey Fuller (ADF) Testi.....	33
3.1.4. Eşbütünleşme Testi.....	33
3.1.5. Granger Nedensellik Testi	34
3.1.6. Betimsel İstatistikler.....	35
3.1.7. Birim Kök Testleri	35
3.1.8. Johansen eşbütünleşme Testlerinden Elde Edilen Veriler.....	36
3.1.9. Eşbütünleşme Denklemleri.....	37
3.1.10. Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM).....	38
3.1.11. Granger Nedensellik Testi	40
3.1.12. Varyans Ayırıştırması Sonuçları.....	42
SONUÇ	43
KAYNAKÇA	44
ÖZGEÇMİŞ.....	46

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Toplam Mevduat İçinde Döviz Mevduatı Yüzdesi	9
Şekil 1.2 Afganistan'daki Toplam Banka Mevduatının İçinde Yerli Halkın Döviz Mevduat Oranı.....	9
Şekil 1.3 Afganistan'da Dolarizasyon ve Enflasyon Oranları.....	11
Şekil 1.4 Afgani para biriminin ABD Dolarına Karşı Değeri.....	15
Şekil 1.5 Afganistan'da Para Arzı.....	17
Şekil 2.1 TÜFE Oranları.....	25
Şekil 3.1 Afganistan'daki Enflasyon Oranları.....	29
Şekil: 3.2 Eylül 1990 ile 2016 arasında SAARC Ülkelerindeki Enflasyon.....	31

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1 Ulusal TÜFE (Tüketici Fiyat Endeksi), Yüzde Değişimleri.....	27
Tablo 2.2 Afganistan'daki Enflasyonun Yıllara Göre ve Ayları Göre.....	30
Tablo 3.1 Eylül 1990 ile 2016 Arasında SAARC Ülkelerindeki Enflasyon.....	31
Tablo 3.2 Korelasyon Matrisi.....	32
Tablo 3.3 Ekonomik Değişkenlerin Betimsel İstatistikleri.....	35
Tablo 3.4 ADF Birim Kök Test sonuçları	36
Tablo 3.5 Trace Testi Sonuçları.....	36
Tablo 3.6 Maksimum Eigen Değer Testi (Maksimum Eigen Değeri).....	37
Tablo 3.7 Eşbütünleşme Denklemleri.....	37
Tablo 3.8 Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM).....	38
Tablo 3.9 Granger Nedensellik Test Sonuçları.....	41
Tablo 3.10 INF Varyans Ayrıştırması.....	42

KISALTMALAR LİSTESİ

BM	Birleşmiş Millerler
DAB	Afganistan Merkez Bankası
ERT	Döviz Kurları
FD	Finansal Dolarizasyon
FTPL	para seviyesinin mali teorisi
GSYİH	Gayri safi Yurtiçi Hasıla
INF	Enflasyon
M3	Likidite yükümlülüğü
MH	Parasal Hipoteze
MPD	Para politikası departmanı
MS	Para Arzı
NK	Yeni Keynesian Teorisi
ORT	Ortalama
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
US dolar	Amerika Doları
vd.	Ve diğerleri
VECM	Vector hata düzeltme modellerini

ÖZET

Son birkaç yıl içinde, merkez bankasının bağımsızlığına giden yolda, nispeten düşük enflasyon, para arzı ve döviz kuru olmasına rağmen, Afganistan'da dolarizasyon istikrarlı bir şekilde yüksek seviyelerde olmuştur. Bu çalışmanın temel amacı, Afganistan'daki dolarizasyon olgusunun, döviz kuru, para arzı ve enflasyon oranları üzerindeki etkilerinin ele alınması ve söz konusu olgunun Afganistan ekonomisi üzerindeki kısa ve uzun dönem etkilerinin incelenmesidir. Çalışmanın sonunda, ADF birim kökü üzerine testler, Ko-entegrasyon testleri ve Granger Nedensellik testi yaparak birtakım hesaplamalar gerçekleştireceğiz. Elde ettiğimiz bulguların sonucunda da, Afganistan'da dolarizasyon sorununun ele alınması/üstesinden gelinebilmesi için ülkedeki yetkili parasal kurumlara bir takım politika önerilerinde bulunacağız.

Çalışmamızı, çoğunlukla literatürün gözden geçirilmesi ve dünyadaki benzer durumların araştırılması şeklinde gerçekleştirdiğimizi de belirtmemiz gerekir.

Anahtar Kelimeler: Dolarizasyon, Enflasyon, Döviz Kuru, Para Arzı

SUMMARY
RELATIONS OF INFLATION, EXCHANGE RATE AND MONEY SUPPLY DURING
THE PERIOD OF DOLLARIZATION IN AFGHANISTAN

Dollarization has been consistently high in Afghanistan despite relatively low inflation, money supply and exchange rate towards central bank independence in last few years. The main content of this paper focuses effects of dollarization in Afghanistan especially emphasizing on factors like exchange rate, money supply and inflation rate, furthermore, in this paper we have also tried to see some light on the dollarization phenomenon in Afghanistan and to address the posed questions regarding the short-term and long-term effects of dollarization on the economic stability of the country. At the end, we will do some calculations by using Testing for the unit root ADF, Testing of Cointegration and Granger Causality Test further, we will conclude our findings in the form of some policy recommendations for the monetary authorities.

Afghanistan for the purpose of dealing the issue of dollarization in the country. It should be noted that we have conducted our study mostly based on literature review and study of similar cases around the world.

Keywords: Dollarization, Inflation, Exchange Rate, Money Supply.

GİRİŞ

2001 yılından bu yana, Afganistan Merkez Bankası'nın en büyük başarılarından biri parasal reformu formüle etmek ve bunu uygulamak olmuştur. BM Genel Kurulunun ülkeye yabancı asker göndermesi ve Afganistan'ın yeniden inşası için uluslararası toplumun taahhütleri ile birlikte, döviz girişi de arttı. Faaliyetlere yeniden başlanması, çok sayıda yabancı elçiliğin, uluslararası kuruluşların ve STK'ların oluşturulması sonucunda ülkede ödemeler, sözleşmeler ve ticari işlemler için döviz – özellikle Amerikan Doları – kullanımı arttı (bunlar arasında en önemli rol altyapı projelerinde, kullanım sözleşmelerinde ve Barış Gücüne verilen Destek kapsamındaki sözleşmelerdeydi). Yabancı para birimlerinin kullanılmasının en önemli nedenleri, iç savaş süresince ülkede meydana gelen ve halkın yerli para birimine karşı güvenini azaltan kur istikrarsızlığı ve enflasyondur.

Son yıllarda, dolarizasyon, yetkili Afgan parasal kurumları için ciddi bir politik sorun haline geldi. Bankacılık sektöründeki önemli gelişmeler, düşük ve nispeten istikrarlı enflasyon, adil bir döviz kuru dalgalanması ve para arzının güçlü bir şekilde kontrol edilmesine rağmen, Afganistan, yüksek derecede dolarize bir ülke olarak nitelendirilmektedir. Tedavülde bulunan yabancı para birimin tutarı, tedavülde bulunan yerli para biriminin tutarından çok fazladır. Afgan toplumunun çok büyük çoğunluğu genel olarak Amerikan Doları olarak tasarruf yapmakta ve borçlanmaktadır ve neredeyse tüm büyük işlemler Amerikan Doları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Başka bir deyişle, Amerikan Doları yasal ödeme aracı olmasa da, yerli para biriminin yanında, paranın önemli fonksiyonlarını yerine getirmektedir. Sınır bölgelerinde, Afganistan para birimi ve Dolara paralel olarak, Pakistan Rupisi ve İran Tomanı da kullanılmaktadır. Bankacılık sisteminin döviz kuru dalgalanmalarından etkilenmesi, döviz kurundaki dengesizlik ve ekonomik birimlerin yerli para birimine güven kaybı gibi bir takım nedenlerden dolayı, yabancı para birimlerinin – özellikle Amerikan Dolarının – ekonomik faaliyetlerde kullanılması, yetkili parasal kurumlar için ciddi bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Afganistan bankacılık sistemindeki toplam mevduatın içindeki yabancı para birimlerinin payı çok yüksektir. 2006 yılında, döviz mevduatı toplam mevduatın %83'ü seviyesindeydi (27.733 Afgan para birimi karşılığı). 2006 – 2015 yılları arasında ise döviz mevduatının payında bir takım dalgalanmalar gerçekleşerek, Nisan 2015'te bu oran %66'ya geriledi. Dolar mevduatındaki ciddi gerilemeye rağmen, Afganistan yine de, uluslararası ölçülere göre, yüksek derecede dolarize bir ekonomi olarak nitelendirilmektedir.

Döviz mevduatlarının yanı sıra, bazı işletme ve hanelerin, Afgan yerli para birimi yerine döviz (özellikle Amerikan Doları) kullanmaları standart bir uygulama haline gelmiştir. Değişimler için döviz kullanımını en fazla kentsel alanlarda bulunan hizmet sektörlerinde (gayrimenkul, eğitim ve sağlık hizmetleri dahil olmak üzere) ve bilgisayar, otomobil, vs. gibi, değeri yüksek olan ithal ürünlerin alınmasında görülmektedir. Amerikan Doları kullanımının, ülkede değişim aracı olarak çok yaygın olduğu söylenebilir, ancak, tümleşik ve güvenilir veriler olmadığından, işlemlerdeki dolarizasyon seviyesinin tahmin edilmesi, başarılması çok zor olan bir görevdir.

Ülkedeki yüksek seviye mali dolarizasyonun yanı sıra değişim aracı olarak da doların daha fazla kullanılmaya başlanması politika belirleyici ve yetkili parasal kurumlar arasında bazı önemli endişelere neden olmuştur. Ekonominin artan dolarizasyonunu frenlemek ve insanları ve iş yerlerini işlemlerinde döviz kullanımından vazgeçirmek için, Da Afghanistan Bank (Afganistan Merkez Bankası), meclis tarafından onaylanan bir takım yönetmelikler hazırladı. Bu yönetmeliklere göre, özel sektörün, ürün ve hizmetlerinin fiyatlarını yerli para biriminde sunması istenmektedir.

Ekonominde artan dolarizasyon ile ilgili olarak politika belirleyicilerinin kaygıları gerçeklere dayanmaktadır ve hem teorik, hem de ampirik bir geçmişleri bulunmaktadır. Politika belirleyicileri için, finans sektörünün istikrarı ciddi bir endişe kaynağıdır. Yüksek derecede dolarize olan bir finans sistemi iki ana risk türü ile karşı karşıyadır: likidite riski ve geri ödeme riski. Yüksek derecede dolarizasyon, aynı zamanda, hükümet için senyoraj gelir kaybı ile de ilişkilendirilmektedir. Ayrıca, merkez bankalarının enflasyon hedeflemesini temel amaç olarak benimsediği durumlarda dolarizasyon, para politikasının uygulanmasını ve enflasyonun kontrol edilmesini zorlaştırır.

Doların yaygın kullanımı ve yerli para biriminin son zamanlardaki ciddi değer kaybı, yetkili parasal kurumlar ve politika belirleyicilerde bazı ciddi kaygılara neden oldu.

Bu çalışmanın kapsamı dolarizasyon ve dolarizasyonun enflasyon, döviz kurları ve para arzı üzerine etkileridir. Çalışma aşağıda belirtilen şekilde düzenlenmiştir:

Birinci Bölüm - Dolarizasyon ve dolarizasyondan etkilenen unsurlar (enflasyon oranları, döviz kurları ve para arzı) üzerine yazılmış küresel literatürün incelenmesi

İkinci Bölüm - Dolarizasyonun enflasyon oranları, döviz kurları ve para arzı üzerine etkileri ve bunun yanı sıra, ülkenin ekonomik istikrarı üzerine dolarizasyonun kısa ve uzun vadeli etkileri.

Üçüncü Bölüm – Bu bölümün temel amacı dolarizasyonun döviz kuru, enflasyon oranları ve para arzı üzerinde etkilerini incelemek amacıyla Afganistan Merkez Bankasından alınan veriler arasında ilişkiyi anlamaktır. Bu ilişkiyi kavrayabilmek amacıyla birim kök testleri, eşbütünleşme analizi, Granger nedensellik testi uygulanmış, bulunan sonuçlar ışığında dolarizasyon ile mücadelede Afganistan'daki ekonomi otoritelerinin ne gibi önlemler alması gerektiği tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR

1.1. Literatürün Gözden Geçirilmesi

Dolarizasyon, paranın bir değişim aracı ve/veya değer saklama aracı olma fonksiyonlarının yerine getirilmesi için yerli para biriminin yerine bir yabancı para biriminin geçmesi sürecidir. Tam ya da resmi dolarizasyon, yabancı bir para biriminin yasal ödeme aracı olarak kabul edilmesi/benimsenmesidir. Bu şekilde, yabancı para birimi yetkilendirilmiş işlem aracı, değer saklama aracı ve hesap birimi olur. Diğer taraftan, bu tür yaptırımların olmadığı durumlarda, firmalar ve bireyler, yabancı para birimlerini, ödeme aracı olarak kullanırlar(ödeme dolarizasyonu), değer saklama aracı olarak kullanır ve tasarruf olarak(finansal varlık ve yükümlülüklerini) tutarlar(mali dolarizasyon), ya da yerli fiyatlar ve maaşların bir yabancı para birimine endeksli olduğu bir ekonomide yaşarlar (gerçek dolarizasyon).

Ayrıca, dolarizasyon alanında, tüm ekonomistler bir ortak problem ile karşı karşıyadır – bu da verilere erişimin olmamasıdır. Edwards ve Magendzo (2001), 1970 yılı sonrasında zaman zaman resmi dolarizasyona maruz kalan on-iki ülke belirtmektedir. Bu ülkeler arasında en büyükleri, yaklaşık üç milyon nüfus ile Liberya ve dört milyon nüfusu ile Panama'dır. Diğer ülkeler ise, Andora, Lihtenştayn ya da Mikronezya büyüklüğünde olan ülkelerdir. Edwards ve Magendzo (2003), 'dolarizasyona kesin bir şekilde tabi olan ülkelerin çoğu çok küçüktür ve verileri, mevcutta hazır bulunan veri kümelerine dahil değildir', demektedir. Buna rağmen, ekonomistler, dolarizasyon ile ilgili oldukça fazla sayıda çalışma yapmayı başarmışlardır. Dolarizasyon sonrasında faiz oranlarının düşmesi beklenir – çoğu ekonomist bu konuda hem fikirdir. Dornbusch (2001), "ilk olarak, faiz oranlarında belirgin bir düşüş olur", demektedir. Örneğin, Swiston (2011), El Salvador'da dolarizasyonun faiz oranları üzerine etkisini izole etmeye çalışmaktadır. Taylor Kuralı ile birlikte, faiz oranı paritesi koşulunu ortaya çıkarmıştır ve düşen para birimi riskinin kısa vade borç ve mevduat faiz oranlarını yüzde 4 ila 5 arasında düşürdüğünü tespit etmiştir.

Ekonomistlerin hem fikir olduğu diğer bir nokta enflasyondur. Ampirik çalışmalar, dolarizasyonun, yüksek enflasyona karşı son derece etkili bir önlem olduğuna dair tartışmasız deliller sunmuştur (Ghosh vd, 1997, Goldfajn ve Olivares, 2000). Ancak, dolarizasyon,

enflasyonu düşürmekte çok faydalı olsa da bu bazı durumlarda birkaç yıl alabilir¹. Quispe-Agnoli ve Whisler (2006), dolarizasyondan sonra Ekvador'da enflasyonda görülen dalgalanmaların da düştüğünü göstermiştir. Bu, sabit döviz kurları olan ülkelerin, diğerlerine kıyasla enflasyon oranlarının yaklaşık yüzde 5 daha düşük olduğu tespit eden Ghosh vd (1997) bulguları ile örtüşmektedir. Ticari ve ekonomik entegrasyon olup olmadığına bakılmaksızın, çeşitli ampirik çalışmalar, ortak bir para biriminin ticareti de arttırdığını göstermiştir. Diğer ortak yazarlarla birlikte, Rose, bunu öne sürmektedir. Engel ve Rose (2000), bir gravite modeli kullanarak, ticaretin, ulusal para birimi olan ülkelere kıyasla, para birliğine dahil olan ülkeler arasında 3 kat daha fazla olduğunu hesaplanmıştır. Kullandıkları veri kümesinin bir eksikliği, 146 işlemde yalnızca 16'sının giriş (ülkelerin para birliğine girişi ya da çıkışı) olmasıdır. Bu da çalışmalarının, bir ülkenin para birliğinden çıkması halinde ticaretindeki düşüşü teyit etmesinin yanı sıra, para birliğine girişlere de uygulanıp uygulanamayacağı sorusunu gündeme getirmektedir.

Glick ve Rose (2002), 200 ülkenin 50 yıl boyunca verilerini içeren diğer bir panel veri kümesi kullanmaktadır. Ortak bir para biriminin ikili ticareti neredeyse ikiye katladığını öne sürmektedirler. Hem OLS, hem de sabit etki yöntemlerini kullanarak, sabit etki tahmin aracı daha küçük olmasına rağmen, her iki yöntemle ticarete ciddi bir artış tespit etmişlerdir. Van Wincoop ile birlikte, Rose, elde ettiği sonuçların geçerliliğini güçlendiren sağlamlık kontrolleri gerçekleştirmiştir (Rose ve Van Wincoop, 2001). Ancak, Rose, aralarında büyük farklar olmasına rağmen, her türlü para birliklerini benzer bir şekilde ele aldığı gerekçesiyle, Edwards ve Magendzo (2003) tarafından eleştirilmiştir. Edwards ve Magendzo, “para politikasının bağımsızlığı, para basma yetkisi ve dışsal şokları sindirebilme kapasitesi açısından önemli farklılıklar” (2003, s. 4) olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca, Rose ve Van Wincoop (2001) ile Glick ve Rose (2002) tarafından kullanılan panel veri kümesi, çok az sayıda dolarize ülke hakkında veri içermektedir.

Edwards ve Magendzo (2003), enflasyon, dalgalanma ve büyüme konusundaki çalışmalarında resmi olarak dolarize olan ülkeler ile diğer para birlikleri arasında ayırım yapmaktadır. Maalesef, araştırmalarına ticaret dahil değildir. Rose ve Van Wincoop (2001) ile Glick ve Rose (2002) tarafından kullanılan veri kümesine geri dönmüş, ancak sadece Latin Amerika'daki dolarize ülkeler üzerine odaklanmıştır. Edwards ve Magendzo (2003), dolarizasyondan dolayı ticaretin artmasına dair herhangi bir kanıt bulmamıştır ve dolarizasyonu düşünen ülkeler için Rose'nin çalışmasının ne kadar geçerli olduğunu ciddi bir şekilde sorgulamaktadır.

¹ Örneğin, Quispe-Agnoli ve Whisler (2006) tarafından belirtilen Ekvador gibi.

Entegrasyonun diğ er bir yönü, farklı ülkelerdeki iktisadi dalgalanmalar arasındaki ilişkidir. Rose ve Engel (2000), çıktı seviyelerindeki ilişkiyi hesaplamak için panel verileri kullanmış ve kendi para birimi olan ülkelere kıyasla, ortak para birimi olan ülkeler arasında, daha yüksek bir ilişki bulmuştur. Ayrıca, Swinton (2001), El Salvador ile ABD arasındaki çıktı miktarlarını kıyaslamış ve dolarizasyonun iktisadi dalgalanmalarda daha yüksek bir ilişkiye neden olduğunu öne sürmüştür. Diğ er yandan, Lindenberg ve Westermann (2012), korelasyon analizi gerçekleştirmiş ve Orta Amerika ile ABD arasındaki iktisadi dalgalanmalara ilişkin ortak hareket etmeyi teyit eden herhangi bir delil bulmamıştır.

Dolarizasyonun son etkisi ise GSYİH büyümesindedir. Edwards ve Magendzo (2003), dolarize ülkelerin, kendi para birimlerini muhafaza eden ülkelere kıyasla, daha yüksek büyüme gösterip, göstermediklerini analiz etmiştir. Edwards ve Magendzo (2001), eşleşen bir tahmin yöntemi kullanarak, dolarize ülkelerin büyüme oranlarının, ulusal para birimi olan ülkelere daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Edwards ve Magendzo (2003) ise, içinde kukla değışken bulunan işlem regresyonu kullanmışlar, ancak kukla değışken için herhangi önemli bir katsayı elde edememişlerdir. Ayrıca, Eichengreen'e (2001) göre, dolarizasyonun büyüme artırıp artırmadığı kesin değıldir.

Kanıtlar, büyüme oranlarındaki dalgalanmalar ile ilgili olarak da muğlaktır. Edwards ve Magendzo (2001), daha yüksek dalgalanma konusunda herhangi bir kanıt bulmazken, Edwards ve Magendzo (2003 ve 2006) ve arkadaşları (1997), büyük bir panel verisi kümesi kullanmış ve tüm farklı kur oranı rejimi türleri iyice değıerlendirmiştir. Elde ettikleri sonuç ise, döviz kurlarında sabitleme olan ülkelerin, daha yüksek dalgalanma karşılığında, daha düşük enflasyona maruz kaldıkları yönündedir.

1.2. Dolarizasyon Tanımı ve Türleri

Altın Para Standardı uygulamasına Birinci Dünya Savaşının başlangıcında ara verilmiş ve de İkinci Dünya Savaşı sonrasında Bretton Woods Konferansı ile tamamen terk edilmiştir. Küresel ekonomik istikrarın ve böylece kendi refahlarının da sağlanması için bazı ülkeler çaresizce döviz kuru rejimleri aramaktaydı. Ülkeler genel olarak kendi para birimlerini önde gelen başka bir ülke para birimine sabitlemekteydi. Sıkı sabitlenmiş kurlar, sabit bir kura daha fazla bağıllık gösteren ya da kendi para birimi üzerinde kontrolü bırakan, aşırı kur rejimleridir. Bunun bir örneğı para birlikleridir. Hafif sabitlenmiş kurlar ise, daha esnek ve dalgalanan kur rejimleridir. 1990'lı yılların sonlarına doğru Güney Doğı Asya ve Latin Amerika'da hafif sabitlenmiş kur sisteminin çökmesi, para birimi değışiminin ciddi bir politika unsuru olmasına yol açtı.

İkinci Dünya Savaşının sonundan bu yana, Amerikan Doları, dünyanın en iyi tanınan ikame para birimi olarak Britanya Sterlininin yerini almıştır. Bu da ülkelerin ABD Dolarını kullanmalarındaki en önemli neden olmaya devam etmektedir. Doların güvenilirliği ve gücü herhangi bir ekonominin istikrara kavuşmasına yardımcı olabilir. Bu da sadece iyileşmeye değil, aynı zamanda yabancı yatırımı çekmek için güveni artırır. Yardımlar ve petrol ve altın gibi emtialar da Amerikan Doları olarak işlem görmektedir. Haiti ya da Vietnam gibi ülkeler, çoğu zaman günlük işlemlerinde doları kullanmaktadır – çünkü yerli para birimleri kısa bir sürede alım gücünü düşürebilir.

Resmi, yarı-resmi ve gayri resmi dolarizasyon ülkenin vatandaşları tarafından zenginliğin korunması için, yerli para biriminin yerine herhangi bir yabancı para biriminin resmi ya da gayri resmi olarak benimsenmesi olarak tanımlanır. Resmi ya da yarı-resmi dolarizasyonu benimseyen ülkeler çoğunlukla küçüktür ve yüksek enflasyon, döviz kuru dalgalanması ve makroekonomik istikrarsızlık gibi ortak özellikler gösteren ülkelerdir. Hem literatürde hem de ampirik kanıtlarda, resmi ya da gayri resmi dolarizasyonu benimseyen ülkelerin, makroekonomik istikrarın sağlanmasında başarılı olduğuna dair genel bir fikir birliği bulunmaktadır. Enflasyonun kontrol edilmesinde elde edilen başarının temel nedeni, dolarizasyon benimsendiğinde, ülke hükümetinin mali idaresi üzerine getirilen kısıtlamalardır.

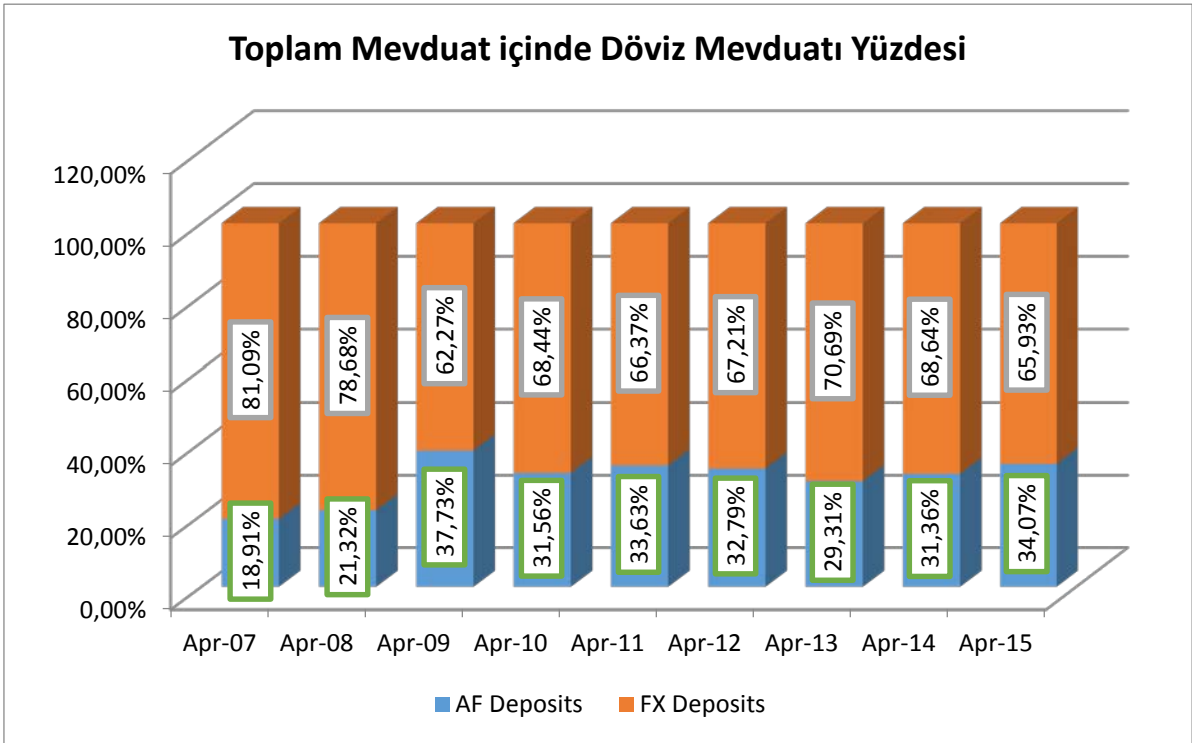
Üçüncü bir tür dolarizasyon ise gayriresmi dolarizasyon (fiili dolarizasyon) olarak tanımlanmaktadır. Bu tür dolarizasyon, yerli para birimi ülkede yasal ödeme aracı olarak devam ederken, yabancı para biriminin, bir değişim aracı, hesaplama birimi ve değer koruyucu olarak yaygın bir şekilde kullanılmasıdır. Gayriresmi dolarizasyon, ya da kısmi dolarizasyon, dünya genelinde birçok ülkede kullanılan bir genel uygulamadır. Bu ülkelerin çoğu (Afganistan gibi) bir süre hiperenflasyona ve ekonomik istikrarsızlığa maruz kalmış ve bu da insanların, yerli paraya olan güveninde ciddi bir sarsılmaya neden olmuştur.

Yukarıda belirtilen dolarizasyon tanımlarına bakılırsa, Afganistan'ın gayriresmi dolarizasyon bulunan ülkeler arasında yer aldığı sonucu çıkartılabilir. Yerli para birimi olan Afghani'nin yasal ödeme aracı olmasına rağmen, bazı dövizler (özellikle Amerikan Doları), hem işletmeler hem de hane halkları tarafından öncelikli olarak değişim aracı ve değer koruma aracı olarak kullanılmaktadır. Ülkenin bankacılık sisteminde yüksek seviyede döviz mevduatı bulunması bu gerçeği kanıtlar niteliktedir.

Afganistan, yoğun bir şekilde ithalata dayalı olan, küçük ve açık bir ekonomidir. Ülke son on yıl içinde geliştirse de büyümek için gerekli sürdürülebilir kaynakları henüz bulabilmiş değil. Dolarizasyon olgusu, 1990 başlarında ortaya çıkan iç savaş sırasında Afganistan'da çok büyük ivme kazandı. 1990'ların sonlarına doğru, Taliban militanları ve siyasi partiler, kendi masraflarını karşılayabilmek için kendi Afgani banknotlarını basmaktaydı. Piyasada Afgani para biriminin aşırı para arzından dolayı enflasyon olağanüstü seviyelere yükseldi. Bunun sonucunda da Pakistan Rupisi ve İran Tomanı gibi çeşitli yabancı para birimler, Afgani'nin yanı sıra, değişim aracı olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı. Yerli paraya güvenin olmaması ve siyasi partilere ve militanlara yapılan yardımlar, hızlı bir şekilde dolarizasyon olması için neden oluşturdu. İç savaş süresince, ülkede finans ve bankacılık sisteminin de olmayışının, Afganistan'da dolarizasyonun hızlı bir şekilde gerçekleşmesinde büyük rol oynadığını da belirtmekte fayda var. Ancak, iç savaşın bitmesiyle birlikte dolarizasyonda bir kez daha artış görüldü. Bunun nedeni, yeniden yapılanma sürecinde olağanüstü uluslararası yardım girişleri ve Afganistan vatandaşlarının yurt dışında olan mevduatlarını geri getirmesiydi. Böylece, döviz mevduat seviyeleri, öngörülmemiş bir seviyeye yükseldi. 2002 yılında Yeni Afgani para biriminin piyasaya sürülmesine rağmen, yetkili Afgan parasal kurumları ülkedeki dolarizasyon aşırılığını tersine çeviremediler. Ancak, Yeni Afgani para birimi yine de yerli para birimine bir miktar güvenin geri gelmesini sağladı.

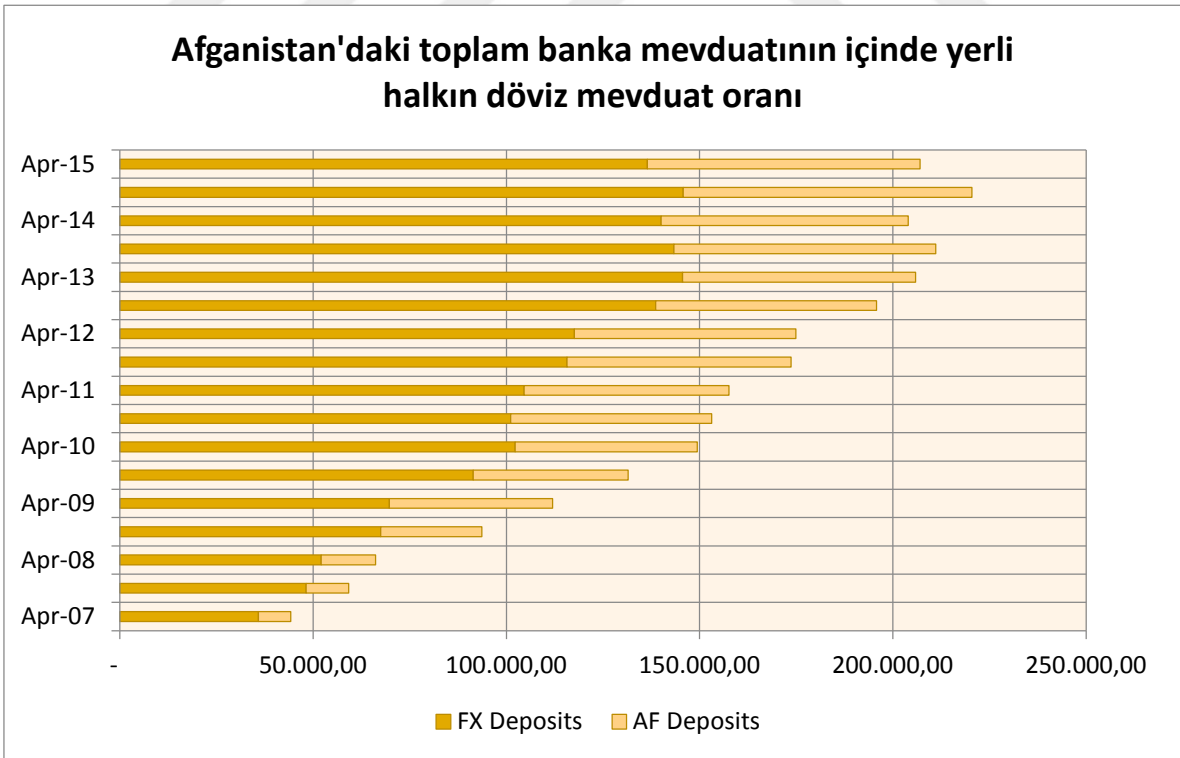
Afganistan'da dolarizasyon en üst seviyesine Nisan 2006 tarihine çıktı². Bir takım dalgalanmalar sonrasında, 2009 yılında dolarizasyonun en düşük seviyesi %62,27 olarak görüldü. İstikrarsız enflasyon, devalüasyon, bankaların batması ve en önemlisi, ekonomik belirsizlik, 2009 sonrasındaki yıllarda dolarizasyonu arttırdı. Nisan 2015 itibariyle Afganistan'daki dolarizasyon oranı %65,93'tü. Bunun sonucu olarak, Amerikan Doları, ulusal para birimi olan Afgani'nin yanı sıra fiili bir para birimi oldu. Afganistan'da dolar artık hakim para birimidir ve bunun yanı sıra yasal ödeme aracı olarak Afgani para biriminin rolü gittikçe zayıflamaktadır ve Afganistan kendi ülkesinde bu şekilde birden fazla para biriminin serbest dolaşımı ile karşı karşıyadır. Döviz mevduatları hakimdir ve Afgani para biriminin kullanımı çok kısıtlıdır. Devlet kurumları, vergiler ve devlet memurlarının maaş ödemeleri dahil olmak üzere, bütçe için genel olarak Afgani'yi kullanmaktadır.

² Afganistan'da bulunan toplam banka mevduatının dövizde tutulan oranı %81,09'du.

Şekil 1.1 Toplam Mevduat İçinde Döviz Mevduatı Yüzdesi

Kaynak: Afganistan Merkez Bankasından Elde Edilen Veriler, 2016

Şekil 1.2 Afganistan'daki Toplam Banka Mevduatının İçinde Yerli Halkın Döviz Mevduat Oranı

Kaynak: Afganistan Merkez Bankasından Elde Edilen Veriler, 2016

Baliño vd, (1999)'a göre bir ülkedeki toplam mevduatın %30'undan fazlası döviz mevduatı ise o ülke dolarize olmuş bir ülkedir. Bu tarife göre, döviz mevduatı %65,93 olan Afganistan, “yüksek derecede” dolarize bir ekonomidir.

1.3. Enflasyon

Enflasyon, ürün ve hizmetlerin genel fiyat seviyelerinde devam eden bir artış olarak tanımlanmaktadır ve yıllık yüzde artış olarak ölçülür. Enflasyon arttıkça, sahip olduğunuz her bir dolar yüzde olarak bir ürün ya da hizmetin daha azını satın alabilir.

Enflasyon olduğunda doların değeri sabit kalmaz. Doların değeri satın alma gücü olarak görülür; karşılığında da paranın satın alabileceği gerçek ve somut ürünler bulunmaktadır. Enflasyon arttığında, paranın alım gücü düşer. Örneğin, yıllık ortalama enflasyon oranı %2 ise, teorik olarak \$1'lık bir paket sakız bir sene sonra \$1,02 olacaktır. Enflasyon sonrasında dolarınız, önceden alabildiğiniz aynı ürünleri alamaz. Son yıllarda gelişmiş ülkelerin çoğu enflasyonu %2-3 civarında tutmaya çalıştı. Ayrıca, enflasyon, ekonominin büyüdüğüne dair de bir işarettir. Bazı durumlarda düşük enflasyon (ya da hatta deflasyon) yüksek enflasyon kadar kötüdür. Enflasyon olmaması ekonominin zayıfladığına dair bir işaret olabilir. Gördüğümüz gibi, enflasyonu iyi ya da kötü olarak tarif etmek kolay değil – bu genel ekonomiye ve de sizin kendi özel durumunuza bağlıdır.

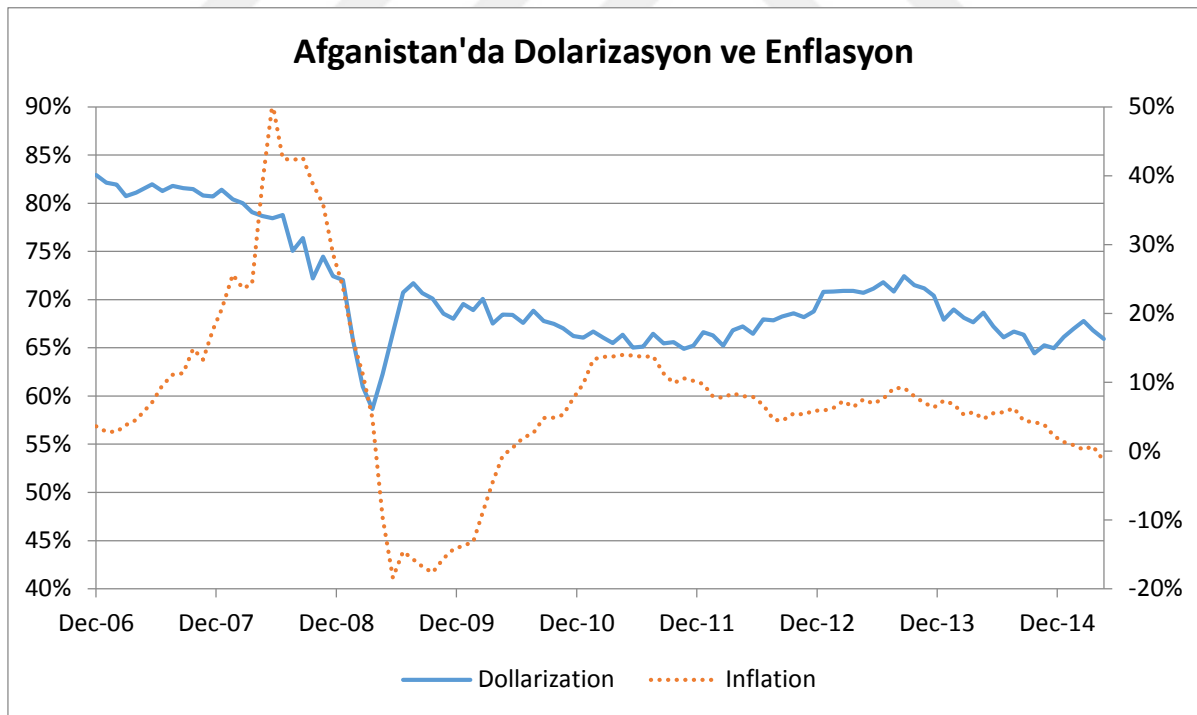
Afganistan Merkez Bankası, enflasyon oranını tek haneli seviyelerde tutmayı başarmıştır ve enflasyon oranı halen kontrol altındadır. Enflasyon genel olarak ülkenin ekonomisi için iyi bir ölçüt değildir ancak ülkenin yerel piyasaları tüketici ürünlerinin komşu ülkelere ithal edilmesine ciddi bir şekilde ihtiyaç duyduğu için, ülkedeki enflasyon oranının kabul edilebilir bir oranda olduğunu varsayacağız.

Uzun süreli bakış açısından bakacak olursak, enflasyon beklentileri, sadece ekonomik politikaların, stratejilerin ve planların üretim seviyeleri ile yerel piyasaların ithal ürünlere bağımlılığı arasındaki farkın azalmasına yol açacağı durumlarda olumlu ve merkez bankası tarafından kontrol ve idare edilebilir olabilir. Ayrıca, Afganistan'daki enflasyon etkenlerine bakıldığında, şu anda ülkede olumsuz fiyat hareketlerinde rol oynayan çeşitli etkenler vardır. Afganistan'da enflasyonun ana faktörü, Pakistan ve İran gibi, ülkenin önde gelen ticaret ortaklarından ithal edilen enflasyondur. Belirttiğimiz gibi, ülke, yurt dışından tüketici ürünlerinin ithaline çok ciddi bir şekilde bağımlıdır. Bu yüzden, bu ülkelerdeki enflasyon da Afganistan'daki enflasyon beklentilerini doğrudan etkilemektedir.

Ülkede üretim seviyelerinin düşük olmasının yanı sıra, yüksek seviyede dolarizasyon, uygun bir taşıma sisteminin olmaması ve Pakistan ve İran aracılığıyla taşınan ürünlerle ilgili sınırlarda sorun yaşanması, aksak rekabet, piyasada tekellerin olması, yüksek kira talepleri,

istikrarsızlık ve belirsizlik de ülkedeki fiyat hareketlerinin hızına katkı sağlayan ana unsurlardır.

Afganistan'da dolarizasyonu tetikleyen ana unsurlar ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, Afganistan ve ABD arasındaki enflasyon farkı ve döviz almak için katlanılması gereken düşük işlem maliyetleridir. Yerli para birimini tutmanın maliyeti yüksek olduğundan yerel halk yerli para birimini tutmaktan kaçındıkça, dolarizasyon da daha yaygınlaşmaktadır. Enflasyon, ülkede son yıllarda nispeten düşüktür, ancak bu ülkedeki dolarizasyon seviyesini düşürülemediği. Enflasyon ve dolarizasyon arasında yapılan derinlemesine bir analiz, aşağıdaki grafikte de gösterildiği gibi, iki değişken arasında zayıf bir ilişkiye işaret etmektedir. Aşağıda da gösterildiği gibi, Aralık 2006'da enflasyon %3,59 iken, dolarizasyon rekor seviyelere yükselerek, en yüksek noktasında %82,93'e ulaştı. Ancak, bir sonraki yıl enflasyon hız kazanırken dolarizasyon seviyesi geriledi. 2009 yılının başlarında hem enflasyon hem de dolarizasyon rekor seviyelere geriledi, ancak enflasyondaki düşüş, dolarizasyondaki düşüşten çok daha fazlaydı. 2009 sonrasında ise, hem enflasyon, hem de dolarizasyonun eğilimleri birbirine benzemektedir.

Şekil 1.3 Afganistan'da Dolarizasyon ve Enflasyon

Kaynak: Afganistan Merkez Bankasından Elde Edilen Veriler, 2016

1.4. Döviz Kurları

Bir ülkenin para biriminin, diğer bir ülkenin para birimi açısından fiyatıdır. Döviz kurlarının iki bileşeni bulunur – yerli para birimi ve herhangi bir yabancı para birimi. Fiyat belirlemesi doğrudan ya da dolaylı yoldan yapılabilir. Doğrudan fiyat belirtildiği zaman yabancı para biriminin bir biriminin fiyatı yerli para birimi açısından belirtilir. Dolaylı yoldan fiyat belirtildiği zaman ise, yerli para biriminin bir biriminin fiyatı yabancı para birimi açısından belirtilir. İki bileşenden biri olarak yerli para birimi bulunmayan döviz kurları çapraz kurlar olarak bilinir. Aynı zamanda, döviz fiyatı, döviz kuru ya da foreks fiyatı olarak da bilinmektedir.

Döviz kurunda temel bir para birimi ve karşısında bir para birimi bulunmaktadır. Doğrudan fiyat belirtildiğinde, yabancı para birimi temel birim, yerli para birimi de karşı birimdir. Dolaylı yoldan fiyat belirtildiğinde ise, yerli para birimi temel birim, yabancı para birimi de karşı birimdir.

Çoğu döviz kurları temel birim olarak ABD Dolarını ve karşı birim olarak da diğer para birimini kullanırlar. Ancak, bu kurala birkaç istisna vardır³. Burada, döviz kurlarını etkileyen önemli unsurları göreceğiz:

1.4.1. Enflasyon Farkları

Genel bir kural olarak, daha düşük enflasyon oranı olan bir ülkenin para birimi değer kazanır. Bunun nedeni, diğer para birimlerine kıyasla alım gücünün artmasıdır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında düşük enflasyonlu ülkeler arasında Japonya, Almanya ve İsviçre vardı. A.B.D. ve Kanada ise sadece daha sonra düşük enflasyona ulaşabildi. Tipik olarak, daha yüksek enflasyon olan ülkeler, ticaret ortağı oldukları ülkelerin para birimlerine kıyasla, kendi para birimlerinde değer kaybına uğramaktadır. Genel olarak bunun yanında yüksek faiz oranları da mevcuttur.

1.4.2. Faiz Oranları Farkları

Faiz oranları, enflasyon ve döviz kurları arasında yüksek derecede ilişki bulunmaktadır. Faiz oranlarını kullanarak, merkez bankaları hem enflasyon oranını hem de döviz kurlarını etkilemeye çalışırlar. Faiz oranlarının değiştirilmesi hem enflasyon oranı hem de döviz kuru üzerinde etkilidir. Daha yüksek faiz oranları, bir ülkedeki borç veren kimselere, diğer ülkelere kıyasla daha yüksek getiri sağlar. Bu yüzden, daha yüksek faiz oranları yabancı sermayeyi çeker ve döviz kurlarının da düşmesine neden olur. Ancak, yüksek faiz oranlarının

³ Avro ve İngiliz Sterlini, Avustralya Doları ve Yeni Zelanda Doları gibi İngiliz Milletler Topluluğu para birimleri gibi.

etkisi, ülkedeki enflasyonun diğerlerine göre çok daha yüksek olduğu durumlarda, ya da paranın değerini düşürücü diğer etkenlerin bulunduğu durumlarda azalır. Daha düşük faiz oranları olduğu durumlarda ise var olan ilişki yukarıda belirtilenin tersine işler – yani faizlerin daha düşük olması döviz kurlarını da genelde yükseltir.

1.4.3. Cari Açıklar

Cari denge, bir ülke ile ticaret ortakları arasındaki dış ticaret dengesidir ve ülkeler arasında, ürün, hizmet, faiz ve kâr payı için yapılan tüm ödemeleri içerir. Cari denge eksiye olduğu (cari açık) zaman, ülkenin, dış ticaretten kazandığı paradan fazla harcadığını göstermektedir. Bunu yapmak için, yabancı kaynaklardan sermaye borçlanır. Diğer bir deyişle, ülke, ihracat satışlarından elde ettiği dövizden fazla dövize ihtiyaç duymaktadır ve yabancıların ülkenin ürünleri için ihtiyaç duydukları yerli paradan fazla para arzı gerçekleştirir. Döviz için oluşan fazla talep fazlası nedeniyle yerli paranın değeri düşecek, ithal mallar önceki döneme göre daha pahalı hale gelirken, yurtiçinde üretilen mal ve hizmetler yabancı alıcılar için daha ucuz hale gelecektir.

1.4.4. Kamu Borçları

Ülkeler, kamu projeleri ve hükümetlere fon sağlanması için yüksek seviyede bütçe açığı finansmanı elde ederler. Bu tür faaliyetler yerel ekonomiyi canlandırırken, yüksek bütçe açığı ve borçları bulunan ülkeler yabancı yatırımcılar için daha az caziptir. Bunun nedeni şudur: yüksek borçlar enflasyonu teşvik eder ve enflasyon yüksek olduğunda, borç ileride ödendiği zaman, yerli para biriminin gerçek değeri, dolara kıyasla daha düşük olacaktır.

En kötü durumda, bir devlet, büyük bir borcu ödemek için para basabilir, ancak para arzını artırmak, kaçınılmaz bir şekilde enflasyona yol açar. Ayrıca, bir devletin borçlarını, yerel kaynaklarla (yerli tahviller satarak, para arzını artırarak) ödeyemediği durumlarda, yabancılara satılacak tahvil arzını artırması gerekir. Bunun için de fiyatın düşürülmesi gerekir. Son olarak ise, yabancıların bir ülkenin yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği kanısına kapılması halinde, yüksek borçlar yabancılar için endişe verici olabilir. Yükümlülüğü yerine getirememesi riski yüksek ise, yabancılar o para biriminde piyasaya sürülen tahvillere daha soğuk yaklaşır. Bu yüzden, bir ülkenin kredi derecesi o ülkenin döviz kurunun çok önemli bir belirleyicisidir⁴.

⁴ Örneğin Moddy's ya da Standard & Poor's tarafından belirlenen.

1.4.5. Dış Ticaret Hadleri

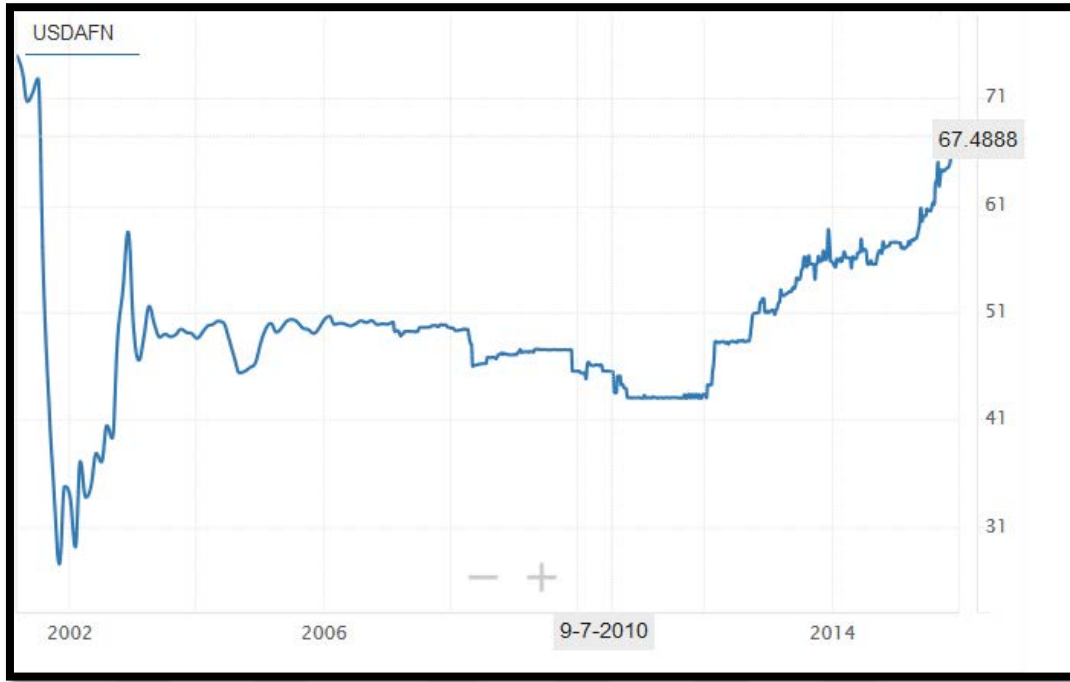
İhracat fiyatları ile ithalat fiyatlarını kıyaslayan bir oran olan dış ticaret hadleri, cari hesaplar ve ödemeler dengesi ile ilişkilidir. Bir ülkenin ihracat fiyatlarının, ithalat fiyatlarından daha yüksek bir oranda artması halinde, dış ticaret hadleri olumlu bir şekilde iyileşmiş olur. İyileşen dış ticaret hadleri de ülkenin ihracatlarına talebin arttığını gösterir. Bunun sonucunda, ihracat gelirleri artar ve ülke para birimine de talep artar ve de para biriminin değeri yükselir. İhracat fiyatlarının, ithalat fiyatlarına kıyasla daha az yükseldiği durumlarda ise, ülkenin para biriminin değeri, ticaret ortaklarına kıyasla, düşecektir.

1.4.6. Siyasi İstikrar ve Ekonomik Performans

Yabancı yatırımcılar, kaçınılmaz bir şekilde, sermayelerini yatıracak istikrarlı ve güçlü ekonomik performansı bulunan ülkeler ararlar. Bu tür olumlu özellikleri bulunan bir ülke, daha yüksek siyasi ve ekonomik risk taşıdığı düşünülen ülkelere yatırım çeker. Örneğin, siyasi karışıklık para biriminde güven yitirilmesine neden olup, sermayenin daha istikrarlı ülkelerin para birimine geçmesine yol açabilir.

Afganistan için, etkileyici en önemli faktörlerin cari açık, siyasi istikrar ve ekonomik performans olduğunu söyleyebiliriz. 2001 yılı sonrasında Afganistan'da meydana gelen siyasi gelişmeler ve parasal reformun uygulanması ile, ekonomik koşullar göz önünde bulundurularak, Afganistan ekonomisi için dalgalı kur rejimi kabul edildi.

Merkez Bankası tarafından kullanılan dalgalı kur rejimi, piyasadaki arz ve talep unsurları tarafından belirlenmekte. Merkez Bankası herhangi belirli bir hedef belirlemese de istikrarın korunması için kur belirli bir aralıkta tutulmaktadır. Ancak, ekonominin ileri ya da gelişen bir ekonomi olduğuna bakılmaksızın, her ekonomide, para birimi değerlerinde ekonomik dalgalanmalar olmasının doğal bir durum olduğunu hepimiz bilmeliyiz.

Şekil 1.4 Afgani Para Biriminin ABD Dolarına Karşı Ortalama Satış
Kaynak: Afganistan Merkez Bankasından Elde Edilen Veriler, 2016

Mevcut rakamlara göre, 2002 yılında Afgani para biriminin ABD Dolarına karşı ortalama satış fiyatında en büyük dalgalanma ocak ayında değer 76,96 iken, haziran ayında 27,47'ye gerilemesi ile görüldü. Sonrasında yavaş bir yükseliş eğilimine geçti ve Aralık 2015'te 67,48 seviyesine ulaştı.

Daha büyük resme baktığımızda, Afgani'ye karşı ortalama dolar kuru (alış ve satış) artmaktadır. Eğimin, ABD Doları lehine artış olduğu görülmektedir. Bu da Afgani için iyi bir haber değil ve halkın, yerli para birimi yerine, daha istikrarlı ve güçlü bir para birimi (Dolar gibi) tutmasının daha iyi olacağına işaret etmektedir. Bu da gayriresmi dolarizasyonun önde gelen etkenlerinden biri. Ayrıca, kur rejimi, ekonomik koşullara ve ödemeler dengesine (ihracatlar ve ithalatlar) göre ve ekonominin açıklık derecesi (para girişi ve çıkışı) göz önünde bulundurularak benimsendi. Bu çerçevede DAB döviz kurunu hedef almamaktadır. Bu arada, genel yerel fiyatların yanı sıra, yatırımcılar, tüketiciler ve diğer ekonomik ajanların beklentileri üzerinde döviz kuru dalgalanmasının olumsuz etkilerini de dikkate alırsak, merkez bankası döviz kuru hareketlerini izlemekte ve ciddi dalgalanmalar olmasını engellemek için çaba göstermektedir.

1.5. Para Arzı

İktisatta para arzı, ya da para stoku, belirli bir zamanda bir ekonomide bulunan parasal varlıkların toplamıdır. Parayı tanımlamanın birkaç yöntemi bulunmaktadır, ancak standart

ölçüler genel olarak dolaşımda olan para ve vadesiz mevduatları içerir. Para arzı berileri genel olarak ya hükümet ya da ülkenin merkez bankası tarafından yayınlanır. Kamu ve özel sektör analistleri, fiyat seviyesi, enflasyon, döviz kurları ve iş döngüsü üzerindeki etkisinden dolayı uzun süreden beri para arzındaki değişiklikleri izlemekteler.

Para ve fiyatlar arasındaki ilişki, tarihsel olarak, paranın miktar teorisi ile ilişkilendirilmektedir. Uzun vadede para arzındaki büyüme ve enflasyon arasında doğrudan bir ilişki olduğuna dair güçlü ampirik kanıtlar bulunmaktadır (en azından ekonomide bulunan para miktarında hızlı artışlar olduğu durumlarda). Örneğin, Zimbabve gibi para arzında çok hızlı artışlar gören bir ülke, fiyatlarında da hızlı artışlar görmüştür (hiperenflasyon). Enflasyonun kontrol edilmesi için para politikasının öneminin nedenlerinden biri budur.

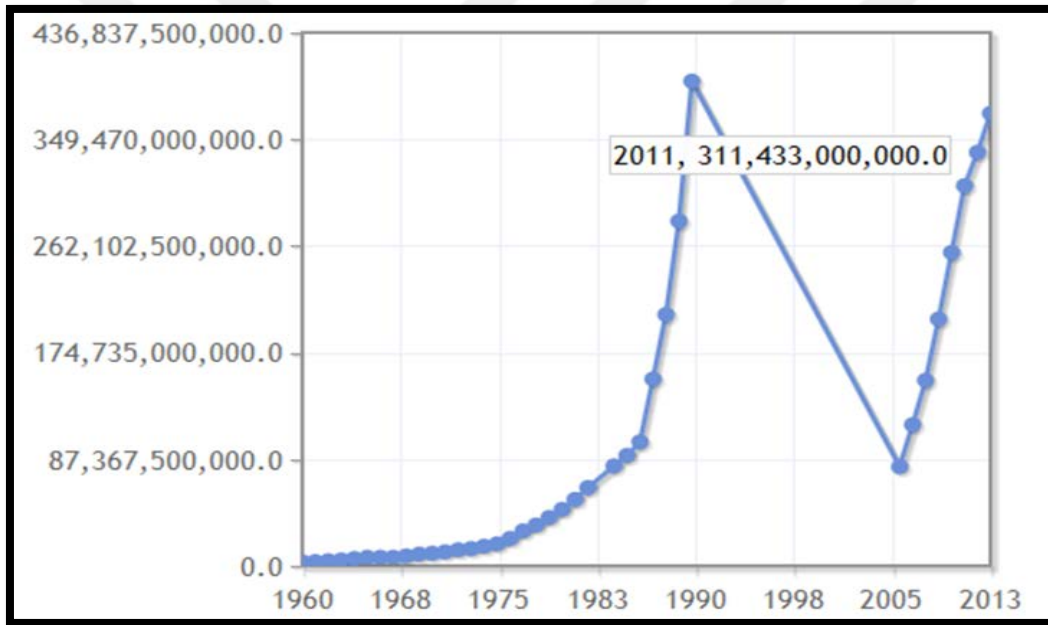
Bu nedensellik ilişkisinin nereden kaynaklandığı ise tartışmaya açık bir konudur. Bazı Ortodoks inançlara aykırı ekonomistler para arzının iç kaynaklı (merkez bankası tarafından değil, ekonominin işleyişi tarafından belirlendiğini) ve de enflasyonun kaynaklarının ekonominin dağıtımsal yapısından bulunması gerektiğini iddia etmektedirler. Buna ilave olarak, merkez bankasının para arzı üzerindeki kontrolünü zayıf olarak gören ekonomistler, para arzının artması ile enflasyon oranı arasında iki zayıf bağlantı bulunduğunu söylemektedirler. Bunlardan birincisi, kaynakların genelde az kullanıldığı bir iktisadi gerileme sonrasında para arzındaki artışın enflasyon yerine gerçek üretimde sürdürülebilir bir artışa neden olabileceğidir. İkincisi ise, paranın hızının (nominal GSYİH ile para arzı arasındaki oran) değişmesi halinde, para arzındaki artışın, nominal GSYİH'deki artış üzerinde ya hiçbir etkisi olmayacağı ya aşırı bir etkisi olacağı, ya da öngörülemeyen bir etkisi olacağı yönündedir.

Para, bir değişim aracı, hesap birimi ve değer muhafaza etme unsuru olarak kullanılmaktadır. Farklı fonksiyonları, para arzının farklı ampirik ölçüleri ile ilişkilidir. Herhangi tek bir “doğru” para arzı ölçüsü yoktur – dar ve geniş para toplamları süreci üzerinde sınıflandırılan birkaç ölçü bulunmaktadır. Dar ölçüler sadece en likit varlıkları içerir. Bunlar harcama için en kolay kullanılanlardır (nakit para ve vadesiz mevduatlar). Daha geniş ölçüler ise, daha az likit olan türleri de ekler (mevduat bonosu, vs.).

Farklı para türleri “M’ler” olarak sınıflandırılmaktadır. M’ler, genel olarak en dar olan M0 ile en geniş olan M3 aralığındadır, ancak, politika oluşturmada hangi M’nin üzerinde odaklanıldığı ülkenin merkez bankasına bağlıdır. Her bir M için tipik düzen aşağıdaki gibidir. Farklı para arzı ölçüleri. Bunların hepsi yaygın bir şekilde kullanılmamaktadır ve tam sınıflandırmalar ülkeye bağlıdır. M0 dolaşımdaki parayı ifade etmektedir. M1 ise dolaşımdaki paraya banka hesaplarında bulunan vadesiz mevduatların eklenmesi ile elde edilir. M2;

dolaşımdaki para, vadesiz mevduatlar ve vadeli mevduatların toplamına eşittir. Son olarak en geniş anlamda para arzı olarak tanımlanan M3, dolaşımdaki para, vadeli ve vadesiz mevduatlar ile repo, tahvil, bono gibi menkul kıymetlerin de eklenmesiyle elde edilir. Afganistan’da para ve para benzeri araçların değeri (M2 – mevcut LCU), 2014 yılı itibariyle 401.580.000.000 idi. Aşağıdaki grafikte de görüleceği gibi, son 53 yıl içinde bu göstergenin ulaştığı en yüksek değer, 1990 yılında 397.125.000.000 ve en düşük değer ise 1960 yılında 3.255.000.000 idi.

Para arzı, bankalar dışındaki paranın tümü, merkezi hükümet dışındaki vadesiz mevduatlar ve merkezi hükümet dışındaki sektörlerin vadeli mevduat, tasarruf ve döviz mevduatlarından oluşmaktadır. Para arzı çoğu zaman M2 olarak adlandırılmaktadır. Veriler ise yerli para birimindedir.

Şekil 1.5 Afganistan’da Para Arzı

Kaynak: Afganistan Merkez Bankasından Elde Edilen Veriler, 2016

Para ve Para Benzerleri (M2) – GSYİH’nin %’si olarak 2014 yılında, GSYİH’nin %’si olarak para ve para benzerleri (M2) 32,95 idi. Son 53 yılında ulaştığı en yüksek değer, 2011 yılında 36,37, en düşük değer ise, 1967 yılında 9,34 idi. Para ve Para Benzerlerinin (M2) toplam rezervlere oranı 2014 yılında, para ve para benzerlerinin (M2) toplam rezervlere oranı 0,92 idi. Son 53 yılında ulaştığı en yüksek değer, 1990 yılında 12,30, en düşük değer ise, 2012 yılında 0,92 idi.

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN'DA DOLARİZASYON SÜRECİNDE ENFLASYON, DÖVİZ KURU VE PARA ARZI İLİŞKİLERİ

2.1. Dolarizasyonun Risk ve Faydaları

Tezin bu kısmında, literatür taramasından elde ettiğimiz bulguların genelleştirilmesiyle artan dolarizasyonun avantajları, dezavantajlarını ve bu olgunun Afganistan bağlamındaki sorunlarını tartışmaktayız. Dolarizasyon ile ilişki olası iktisadi maliyetler aşağıdaki şekildedir.

2.1.1. Para Eşleşmezliği Riski (Currency Mismatch)

Para eşleşmezliği, işletmelerin ya da bankaların borçlandığı para biriminin, yatırım yaptığı ya da borç verdiği para biriminden farklı olması anlamına gelir. Genel olarak, ülkemizde işlemler için resmi ya da gayri resmi olarak piyasalarda başka para birimlerine sahip olduğumuzda, para eşleşmezliği meydana gelir; zira Merkez Bankası'nın özellikle yerel pazardaki ve haneler arasındaki tüm işlemleri kontrol etmesi zordur. Afganistan gibi bir ülkede gayri resmi dolarizasyon yaparken, bankacılıktaki kendi deneyimlerine göre kontrol etmek daha zordur. Çoğu kişi, gelecekteki değerinin belirsizliği nedeniyle yerli parayı elde tutmak ve biriktirmekten korkar; bu nedenle özellikle dolar olmak üzere yabancı para tutmayı tercih ederler ve bu nedenle bu, dolarizasyon sürecini hızlandırır. Sonuç olarak para eşleşmezliği meydana gelir ve çoğu zaman insanları yerli para kullanmaya ikna etmek ve teşvik etmek kolay olmaz. Günümüzde bu sorunu sadece Afganistan'da değil, birçok ülkede görebiliriz. Bu ülkeler güçlü bir para sistemine sahip olmasına rağmen, yine de dolarizasyondan etkilenmektedir.

2.1.2. Likidite Riski

Likidite riski, ekonomik birimlerin nakit akışındaki dengesizliklerden kaynaklı olarak belirli bir zaman içerisinde ihtiyaç duyulan nakit çıkışını karşılayacak düzeyde nakit girişinin olmama ihtimali olarak tanımlanan finansal bir risktir. Yüksek dolarizasyon oranları bu ekonomik birimlerin likidite riskini arttıran başlıca unsurlardandır.

Likidite riski, bireyler ya da firmaların ani nakit ihtiyacı olup ellerindeki varlıkları nakde çevirebilecekleri piyasa sisteminin düzgün çalışmadığı durumlarda yükselir. Bundan dolayı ekonomik birimler kısa dönem nakit çıkışını önceden belirleyerek ellerinde nakit veya likiditesi yüksek varlıklar buldurmalarıdır. Zira likiditesi düşük varlıklar bulduran

ekonomik birimlerin acil nakit ihtiyacı ortaya çıktığında, bu varlıkları elden çıkartmak zorunda kalabilirler. Bu da söz konusu varlıkların değerlerinde bir düşüşe neden olabilir. Yüksek dolarizasyon olan ülkelerde gerçekleşen ani nakit ihtiyaçları döviz kurları üzerinde de ani ve beklenmedik değişimlere sebep olabilmektedir.

2.1.3. Geri Ödeme Riski

Geri ödeme riski, ekonomik birimlerin mevcut sermaye ile zararlarını soğurabilme yetisini kaybetmesi ve bunu sonucunda borç yükümlülüklerini yerine getirememesi riskidir. Geri ödeme riski, ekonomik birimlerin mevcut sermaye ile zararlarını soğurabilme yetisini kaybetmesi ve bunu sonucunda borç yükümlülüklerini yerine getirememesi riskidir. Para eşleşmezliği, dolarize bir finansal sistemde geri ödeme riskine neden olan ana faktördür. Yerli paranın yüksek oranda değer kaybetmesi durumunda, bankaların bilançosu iki şekilde etkilenecektir: Birincisi, bankaların bilançolarında tuttuğu yerli para cinsinden varlıkların değeri olumsuz etkilenecek; ikincisi ise, gelirleri yerli para cinsinden olan ancak yabancı para cinsinden borçlananların finansal durumunu zayıflatarak borçlarını ödeyebilme ihtimallerini düşürecektir.

Yerel bankaların finansal tabloları, Afganistan'da yüksek oranda likit bir bankacılık sistemini tasvir etmektedir. Ülkedeki bankacılık sistemi tarafından tutulan toplam yabancı para mevduatının %20'sini yabancı para cinsinden krediler oluşturmaktadır. Bu yüksek likidite düzeyleri, yabancı para mevduatında mevduat boşalmasına neden olabilecek, öngörülemeyen herhangi bir krize karşı güvenilir bir tampon oluşturur. Ayrıca, merkez bankasının yabancı para rezervleri dikkate alındığında ve bankacılık sisteminin yabancı para cinsinden borçlarının toplam değeri ile karşılaştırıldığında, olası bir mevduat boşalması halinde, merkez bankası yerel bankacılık sistemine son kredi veren mercii olarak hareket edebilir ve likidite riskini ortadan kaldırabilir. Bankacılık sisteminin şu anda maruz kaldığı düşük likidite riskine rağmen, Afganistan'ın, mevcut olumlu istikrarlı durumu olumsuz tedbir politikalarına dönüştürebilecek birçok türden krize eğilimli olduğu göz önüne alındığında, tedbir politikaları yabancı para cinsinden mevduat ile ilgili likidite risklerini kontrol altında tutmak için hayati öneme sahiptir.

Likidite riskinden farklı olarak, geri ödeme riski yerli bankacılık sistemi için daha ciddi bir risktir. İstikrarsız ve dalgalı döviz kuru göz önüne alındığında, müşterilerin kredi geçmişini kontrol etmek için güvenilir önlemlerin olmaması ve müşterilerin verdiği teminatları değerlendirecek standart kriterlerin olmaması, borçluların yabancı para cinsinden kredilerini ödeyememe riskini artırmıştır. Bilanço riskleri kısmi dolarizasyon durumlarında

ortaya çıkma eğilimindedir. Bankaların bilançolarındaki para eşleşmezliğinden kaynaklanan doğrudan kur risklerinden dolayı bankacılık sektöründeki zayıflıklar artabilir. Ayrıca dolaylı kredi riski, korunmasız durumdaki borçlulara önemli miktarda dolar borç verilmesi karşısında devalüasyon meydana gelmesi halinde ortaya çıkabilir. Dolarizasyonun kapsamı, finansal istikrar açısından sonuçlar doğurur. Yüksek dolarizasyon DAB'nin hem makro düzeyde hem de bireysel finans kurumu düzeyinde yeterli seviyede bir dolar likiditesi sağlamasını zorunlu kılmaktadır.

2.1.4. Dolarizasyon ile İlişkili Faydalar

Uluslararası tecrübe, kısmi dolarizasyonun esasen bireylerin, gelirlerinin gerçek değerini korumaya yönelik arayışlarına dayandığını ve bireylerin gelirlerinin gerçek değeri için en büyük tehdidin yüksek enflasyon olduğunu göstermektedir. Afganistan gibi yüksek oranda dolarize bir ekonomide, yabancı para mevduatının açık olması, sermaye kaçışının kontrol edilmesine yardımcı olur. Yerleşik kişilerin, döviz hesabı açmalarına izin verilmeyen ülkelerde yerleşik kişiler, dövizlerini “yastık altında” tutma veya yurtdışına gönderme eğilimindedir. Bu iddiaya dayanılarak, devletin, işletmeleri ve hane halkını yabancı para cinsinden gelirlerini ve varlıklarını yerel bankada tutmalarını teşvik ederek yerel bankacılık sektörünün faaliyet ve işlemlerinin düzeyini arttırıp, finansal piyasayı derinleştirmede yardımcı olduğu söylenebilir.

Yüksek dolarizasyonun bir diğer önemli üstünlüğü de Afganistan'da yerleşik kişilere varlıklarının değerini enflasyona karşı koruma fırsatı vermesidir. Son birkaç yıldır enflasyon nispeten istikrarlı bir seyir izlemekle birlikte Afganistan'da yerli para birimi büyük ölçüde değer kaybetmiştir. Ayrıca yabancı para mevduatına izin verilmesi doğrudan yabancı yatırımları dolaylı olarak teşvik eder ve daha fazla ekonomik büyüme için bir fırsat sağlar.

2.2. Ekonomik Entegrasyon

Ekonomik entegrasyon, malların veya hizmetlerin serbest akışına ve birbirleri arasında üretim faktörlerine yönelik tarife ve tarife dışı engelleri azaltmak ve nihai olarak kaldırmak için ülkeler arasında olanaklar sağlama şeklidir; ülkelerin ticaret, maliye ve para politikalarını koordine etmeyi kabul ettiği her türlü düzenleme, ekonomik entegrasyon olarak adlandırılmaktadır.

Refah artışı, ekonomik entegrasyonun ana hedefi olarak kabul edilmiştir. Ekonomik birliklerin üye devletleri arasında ticaretin artırılmasının, üyelerinin GSYİH'sinde artışı ve dolayısıyla daha iyi bir refah düzeyini beraberinde getirmesi gerekmektedir.

Ekonomik entegrasyonun derecesi beş aşamaya ayrılabilir:

1. Serbest ticaret bölgesi
2. Gümrük birliği
3. Ortak pazar
4. Ekonomik ve parasal birlik
5. Tam entegrasyon (siyasi birlik)

Bunlar ekonomi politikalarının birleştirilme derecesi bakımından farklılık göstermekte olup en yüksek olan siyasi birliktir.

En az iki devlet, kendi iç sınırlarında gümrük tarifelerini kısmen veya tamamen kaldırdığında bir serbest ticaret bölgesi oluşur. Serbest ticaret bölgesi bir ticaret bloku türü; aralarında işlem gören malların çoğunda (hepsi olmasa da) tarifeleri, kotaları kaldırmak için anlaşmaya varan belirlenmiş ülkeler grubudur. Bölgedeki sıfır gümrük tarifelerinden bölgesel olarak yararlanılmasını önlemek için, bir serbest ticaret bölgesinin bir üye devletine ait bölgeden gelen mallar için menşe şahadetnamesi kuralı vardır. Bir gümrük birliğinin aksine, bir serbest ticaret bölgesinin üyeleri ortak bir dış tarifeye (üye olmayanlar ile ilgili) sahip değildir; bu da farklı kotalar ve gümrük anlamına gelir. Vergi kaçakçılığını önlemek için (yeniden ihraç yoluyla) ülkeler, asgari derecede yerel materyal girdilerine ve mallara değer katan yerel dönüşümlere gereksinim söz konusu olduğunda, çoğunlukla menşe kuralları olarak adlandırılan menşe belgelendirme sistemini kullanır. Bu asgari koşulları karşılamayan ürünler, serbest ticaret bölgesi hükümlerinde öngörülen özel muameleyle tabi değildir.

Bir gümrük birliği, birliğin dış sınırlarına birleştirilmiş tarifeler getirir (ortak dış tarifeler). Gümrük birliği, ortak bir dış tarifeye sahip bir serbest ticaret bölgesinden oluşan bir ticaret bloku türüdür. Katılımcı ülkeler ortak bir dış ticaret politikası oluşturur. Ortak bir pazar, ekonomi politikalarının birleştirilmesini dahil eder. Ortak bir pazar, ürün

düzenlemesine ilişkin ortak politikalara ve üretim faktörlerinin (sermaye ve emek) ve işletmelerin dolaşım serbestisine sahip bir gümrük birliğinden oluşan bir ticaret bloku türüdür. Hedef, üyeler arasında sermayenin, emeğin, malların ve hizmetlerin kendi içlerinde olduğu kadar kolay hareket etmesidir. Ortak bir pazarın birçok yararı vardır. Üye ülkeler arasında tüm üretim faktörleri için tam bir dolaşım serbestisi ile birlikte, üretim faktörleri daha verimli bir şekilde tahsis edilmekte ve bu da verimliliği artırmaktadır. Hem pazardaki işletmeler hem de tüketiciler için ortak bir pazar, oldukça rekabetçi bir ortamdır ve bu da tekellerin varlığını güçleştirir. Bu, etkin olmayan şirketlerin, pazar payı kaybı yaşayacağı ve kapatılması gerekebileceği anlamına gelir. Bununla birlikte, etkin şirketler ölçek ekonomileri, artan rekabet gücü ve daha düşük maliyetlerden fayda sağlayabilir ve sonuç olarak karlılık bekleyebilir. Tüketiciler, rekabetçi ortamın kendilerine daha ucuz ürünler, daha etkin ürün sağlayıcıları ve aynı zamanda artan ürün seçeneği getirmesi anlamında ortak pazardan fayda sağlarlar. Dahası, rekabet halinde olan işletmeler yeni ürünler yaratmak için yenilikler yapacaktır; bu da tüketiciler için başka bir faydadır. Ekonomik ve parasal birlik, ortak bir para birimine sahip ortak bir pazardan oluşan ticari blok türüdür. Örneğin: Avrupa Birliği Ekonomik ve Parasal Birliği. Ekonomik entegrasyonun son aşaması tam ekonomik entegrasyondur. Tam ekonomik entegrasyonun ardından, entegre birimler tam parasal birlik ile tam veya tama yakın mali politika uyumlaştırması da dahil olmak üzere, ekonomi politikasının kontrolüne sahip değildir ya da önemsiz derecede sahiptir.

Çeşitli nedenlerden dolayı, ulusların kendi ekonomi politikalarını koordine etmeleri çoğunlukla mantıklıdır. Koordinasyon, aksi takdirde mümkün olmayan yararlar sağlayabilir. Bunun açık bir örneği, büyük ülkeler arasındaki ticaret savaşları tartışmasında gösterilir. Orada, ülkelerin iş birliği yaparak birbirlerine karşı sıfır tarifeler belirlemeleri halinde, her iki ülke en uygun tarifeleri belirleyerek kısa vadeli avantajlar sağlamaya çalıştıklarında, her iki ülkenin de duruma göre fayda sağlayabileceği gösterilmektedir. Bu, iş birliğinin sadece bir avantajdır. Sınırlar boyunca emek ve sermaye hareketlerini serbestleştiren, mali politikaları ve tarım ve diğer sektörlerle yönelik kaynak dağılımını koordine eden ve para politikalarını koordine eden ülkelere de faydalar sağlanabilir.

Ülkelerin ticaret, maliye ve/veya para politikalarını koordine etmeyi kabul ettiği her türlü düzenleme, ekonomik entegrasyon olarak adlandırılmaktadır. Açıkça görülüyor ki birçok farklı entegrasyon derecesi vardır.

2.3. Döviz Kuru Üzerindeki Etkiler

Döviz mevduatı kullanımının dünyadaki birçok ülkede giderek yaygınlaşması, bankacılık uygulamalarını ve denetim endişelerini karmaşık hale getirmiştir. Bu eğilim aynı zamanda döviz kuru politikasını da etkilemiştir. Firmalar ve bireyler enflasyon ve döviz kuru risklerine karşı önlem alma isteği ile hareket ederken, bu, sistemik riskleri ve bireysel bankaların korunmasızlığını artırmış olabilir. Değer kaybetme ve askıya alma korkularını yansıtan daha yüksek faiz oranları ve faiz oranı farklarının, yüksek dolarizasyon ile istatistiksel olarak ilişkili olduğunu gösterdik.

Döviz kuru hareketleri ve rejim değişiklikleri küresel dolarizasyon eğilimlerinin analizini karmaşık hale getirmiştir. Analizimiz, bu faktörleri çözerek, temel dolarizasyon paylarının gerilememiş olabilmesine rağmen eğilimde bir kırılma olduğunu göstermektedir. Ancak, muhtemelen mevduat dolarizasyonunda politika sorunları sergilemeye devam edecek olan, altta yatan yukarı yönlü bir ivme olsa da büyüme muhtemelen daha yavaş olacaktır.

Sistemik riskler de dahil olmak üzere kredi ve piyasa risklerinin, aracılardan ve müşterilerin ihtiyati yönetimine yeterince içselleştirilmesine sağlamak için atılacak adımları da içeren, bizzat dolarizasyonun sonuçlarını ele alan özel politika, ihtiyaç duyulan yanıtın bir düzeyini temsil eder. Ancak, yüksek dolarizasyon seviyelerinin temelleri değişken makro politika ve zayıf kurumlara dayandığı takdirde, daha uzun süreli ve daha etkili iyileştirmeler bu altta yatan sebepleri ele alacaktır.

2.3.1. Döviz Kuru Hareketleri Dolarizasyonu Kısa Vadede Nasıl Etkiler

Yerli paranın değer kaybetmesi dolaysız ve dolaylı mekanizmalar yoluyla dolarizasyon üzerinde kısa vadeli etkiye sahip olma eğilimindedir.

Doğrudan mekanizma açıktır: Dolar rezervlerinin doların değerinde ve yerli para cinsinden mevduatın yerli para birimi değerinde bir değişiklik olmasa dahi, değer kaybetmenin, değer oranı üzerinde bir etkisi olacaktır. Bu, mevduat sahibinin portföyünü yeniden dengelemek için kasıtlı hareketiyle, bir miktar dolar mevduatı yerli para birimine çevrilerek kolay ve hızlı bir şekilde dengelenebilen mekanik bir etkidir.

Ancak dolaylı etki, istenen döviz kuru oranını etkileyerek daha uzun süreli bir etki yaratabilir. Değer kaybetme, döviz kurunun muhtemel uzun vadeli yolu ile ilgili beklentilerin revize edilmesine neden olursa, beklenti etkisi doğrudan etkiyi artırabilir. Öte yandan, değer kaybetme, değişmeyen orta vadeli bir denge yolundan sapmayı geri alarak düzeltici olarak görülürse, gelecekteki değer kaybetme korkularını azaltabilir. Bu tamamen istenen dolarizasyon oranındaki herhangi bir değişikliği dengelemek için içsel olarak hareket edebilen faiz oranı farklılıklarına bağlıdır.

2.3.2. Döviz Kurlarındaki Dalgalanmaların Yüksek Dolarizasyon Üzerindeki Etkileri

Döviz kurlarındaki ılımlı değişiklikler dolarizasyonda istikrarı bozucu hareketleri tetikleme dahi, yüksek dolarizasyon koşullarındaki fiili veya beklenen döviz kuru dalgalanmalarının birtakım şiddetli etkiler yaratabileceği açıktır.

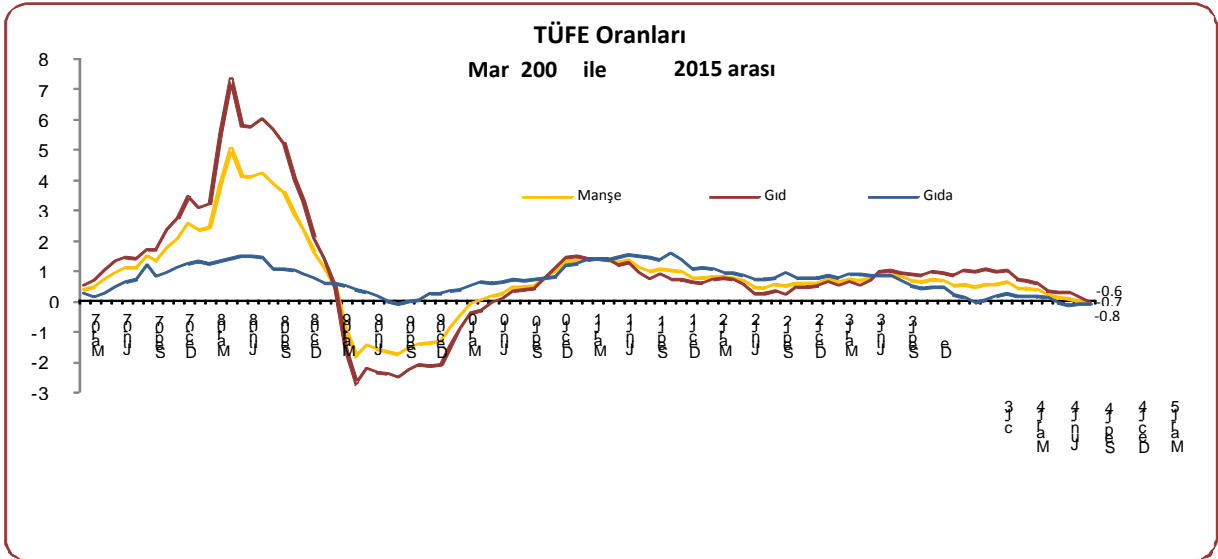
Bu tür dalgalanmalar karşısında portföyleri risklere karşı korunmasız olan, finansal ya da başka türlü borçlu durumdaki şirketler, iflas halini göze almaktadır. İlk bakışta, bunun, modern dünyada firmaların karşılaştığı birçok iş riski arasından sadece biri olduğu düşünülebilir. Ayrıca büyük oranda dolarize bir ekonomideki döviz kuru riski, dağıtılabılır bir şey değildir: sistemik riski temsil eder. Son olarak, bankalar için ise risklere karşı korunmasız döviz kuru riski, sermayelerine bağlı olarak daha büyük olabilir.

2.4. Enflasyon Üzerindeki Etkiler

DAB'nin Para Politikası Departmanı fiyat istikrarını korumayı ve ekonomideki düşük enflasyondan fayda sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca para politikası departmanı(MPD), ekonomik büyümeye katkıda bulunmak ve finansal istikrarı güçlendirmek için sağlam ve tedbirli bir para politikası tasarlamak ve uygulamakla sorumludur.

MPD'ye göre Enflasyon, ulusal para biriminin gösterdiği genel fiyat seviyesindeki bir artışa işaret etmektedir. Enflasyon, bir ürünün veya hizmetin veya birkaç ürünün maliyetinde artış anlamına gelmez. Mal ve hizmetlere olan talep, ekonominin mal ve hizmetlere olan aşırı talebi karşılama kapasitesini aştığında, fiyatlar yükselme eğilimi gösterir. Buna karşılık, fazla mal ve hizmet arzı, fiyatlar üzerinde aşağı yönlü bir baskı yapma eğilimi gösterir; bu, deflasyon olarak adlandırılır.

MPD, birkaç farklı fiyat endeksini izleyerek enflasyonundaki değişiklikleri değerlendirir. Fiyat endeksi, bir tüketim mal ve hizmet grubunun fiyatındaki değişiklikleri ölçmektedir.

Şekil 2.1 TÜFE Oranları

Kaynak: Afganistan Merkez Bankasından Elde Edilen Veriler, 2015

Farklı endeksler farklı ürün ve hizmetleri izlediğinden ve endeksler farklı şekilde hesaplandığından dolayı, MPD çeşitli fiyat endekslerini değerlendirmektedir; bu nedenle çeşitli endeksler enflasyon ile ilgili çeşitli sinyaller gönderebilir.

MPD analistleri aylık enflasyon durumunun kesin analizini yaparak istenmeyen fiyat hareketlerinin bir bütün olarak ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini değerlendirirler; para politikası karar alma sürecine katkıda bulunurlar.

Fiyatlar düzeyinde aşırı dalgalanmalar olması durumunda bir ekonominin dinamik ve sürdürülebilir bir büyüme gösteremeyeceği açıktır. Bu yüzden iktisatçılar, ılımlı bir ekonomik büyüme ve etkinleştirici bir ekonomi ortamına sahip dengeli bir ekonomiye katkısı nedeniyle para politikasına daha fazla dikkat etmektedir.

MPD, enflasyonu tek bir hanede ve kabul edilebilir bir seviyede (% 5'in altında) tutmak ve ülkenin ekonomik performansını ve ülkedeki istikrarı bir bütün olarak dikkate alarak ekonomik büyümeye yapacağı dinamik katkıyı güçlendirmek için ihtiyatlı ve sağlam bir para politikası belirlemeyi, uyarlamayı ve yürütmeyi taahhüt eder.

2.4.1. Tüketici Fiyat Endeksi

Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), Afganistan'da yaşamının maliyetinin geniş bir ölçümüdür. Bununla birlikte, fiyat düzeyindeki hareketleri ölçmek için birtakım başka yöntemler bulunmaktadır; ancak yine de TÜFE yaygın olarak kullanıldığı için en önemli gösterge olarak kabul edilmek ve bilinmektedir.

Merkezi İstatistik Ofisi (CSO), TÜFE ile aylık olarak, ortalama bir hanenin gıda,

barınma, ulaşım, giyim, sağlık ve eğitim harcamalarından edinilen 291 ürün ve hizmet grubunun fiyat hareketlerini izlemektedir.

Gruptaki herhangi bir kalemin ağırlığı, kalemin toplam gruptaki oranını ve tipik tüketici harcama kalıplarını yansıtır. Örneğin, insanlar genelde gıdaya sağlıktan daha fazla harcama yaptıklarından dolayı, sağlık fiyatlarındaki değişikliklere kıyasla gıda fiyatlarındaki değişiklikler endeks üzerinde daha büyük bir etkiye sahiptir.

2.4.2. TÜFE'nin Hesaplanması

Fiyatlar bir baz yıl esas alınarak ölçülmektedir. Baz yıl mevcut durumda Mart 2011 olup o yıla ait birimin değeri 100 olarak verilmiştir. Mart 2015'teki en son verilere dayanarak, TÜFE, ortalama 120,93 olarak hesaplanmıştır; bu da 2011 yılında 100 AF'ye satın alabileceğiniz anlamına gelebilir. 2009 yılından bu yana MPD, enflasyonun, insanların satın alma gücü üzerindeki etkisini göstermek için aylık enflasyon raporlarında TÜFE rakamlarını kullanırken 2009'dan önce TÜFE rakamları enflasyona ilişkin üçer aylık raporlar hazırlamada kullanılmıştır.

MPD, TÜFE'deki değişim oranını son 12 ay içinde yaşanan endeksteği yüzde değişim olarak bildirmektedir; ancak enflasyonun kısa vadeli eğilimini sunmak için, aylara göre endeksteği değişimlerin karşılaştırması, öngörülebilir mevsimsel fiyat değişikliklerini yansıtacak şekilde ayarlanır.

2.4.3. Afganistan'daki Enflasyonun Kısa Bir Değerlendirmesi

Para politikası departmanı enflasyon oranını tek haneli bir alanda tutmayı başarmıştır ve enflasyon oranı hala orta seviyededir. Bununla birlikte, orta düzeyde bir enflasyon oranına sahip olmak, bir bütün olarak ülke ekonomisi için iyi bir kıstas değildir; ancak bundan sonra, ülkenin yerel pazarları, komşu ülkelerden tüketim malı ithalatına son derece bağımlı durumdadır; bu nedenle ülkedeki enflasyon oranını hala kabul edilebilir olarak görmekteyiz.

Uzun vadeli bir perspektiften bakıldığında, ekonomi politikaları, stratejileri ve planlarının, yerel pazarların ithal mallara olan bağımlılık düzeyinin ve üretim açığının azalmasına yol açabilmesi halinde, enflasyonist beklentiler sadece merkez bankası tarafından uygun bulunabilecek, kontrol edilebilecek ve yönetilebilecektir. Afganistan'da enflasyon oranları geçmiş 30 yıla baktığımızda kabul edilebilir düzeylerde. Enflasyonun tek hanelere inmesi dolarizasyon üzerinde bir etkisi görünmemesine karşın yine de Afganistan Merkez Bankasının bir başarısı olarak görülebilir.

Ayrıca, ülkedeki düşük üretim seviyesi, yüksek dolarizasyon düzeyi, uygun bir taşıma sisteminin olmaması ve Pakistan ve İran transit yolları üzerinden malların geçişinde yaşanan

sınır ötesi sorunlar, eksik rekabet, pazarda tekelin varlığı, yüksek kira arayışı, istikrarsızlık ve belirsizlik ülkedeki fiyat davranışındaki hızın başlıca nedenleridir.

Tablo 2.1 Ulusal TÜFE (Tüketici Fiyat Endeksi), Yüzde Değişimleri

Yıllara Göre Afganistan'daki Enflasyon Oranı							
Ocak 2009 Nisan							
2011 = (100)							
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ocak	16.2	-13.2	13.3	7.9	6.2	6.8	0.9
Şubat	11.2	-8.8	13.7	7.7	7.3	5.3	0.2
Mart	4.8	-4.5	13.7	8.4	6.4	5.6	-0.72
Nisan	-9.7	-0.7	14.0	8.0	7.6	4.7	-1.4
Mayıs	-18.4	0.5	13.9	7.9	6.9	5.6	
Haziran	-14.6	1.9	12.7	6.7	7.6	5.6	
Temmuz	-15.7	2.6	13.8	4.6	9.1	6.3	
Ağustos	-16.7	4.8	11.3	4.4	9.2	4.4	
Eylül	-17.7	4.9	9.9	5.4	8.0	4.2	
Ekim	-15.6	5.3	10.6	5.3	7.0	3.8	
Kasım	-14.2	7.7	10.2	5.9	6.4	2.2	
Aralık	-13.7	9.8	9.7	5.8	7.3	1.3	
Ortalama	-8.7	0.9	12.2	6.5	7.4	4.7	

Kaynak: Afganistan Merkez Bankasından Elde Edilen Veriler (Ocak 2009 - Nisan 2015)

Tablo 2.2 Afganistan'daki Enflasyonun Yıllara Göre ve Ayları Göre

Kalemler	Yıllara Göre		Aylara Göre	
		Mart		Mart
Manşet	-1.42	-0.72	-0.02	-0.97
Gıda	-2.58	-0.64	-0.14	-1.26
Gıda Dışı	-0.06	-0.81	0.11	-0.65
Çekirdek CPI (H ve T hariç)	-0.85	0.83	-0.07	-1.04
Çekirdek %28 Kırpılmış Ortalama	0.71	0.93		

Kaynak: Afganistan Merkez Bankasından Elde Edilen Veriler.

2.5. Para Arzı Üzerindeki Etkiler

Şu anda büyük ölçüde genel kabul gören dolarizasyon terimi, yabancı paranın yerli ekonomide tutulduğu durumlarda kullanılmaktadır. Bir merkez bankasının dolarizasyon konusunda endişelenmesinin en önemli nedeni, finansal sistemin istikrarı ile ilgilidir. Finansal sistemlerde yüksek dolarizasyon oranları varsa, likidite riski ve geri ödeme riski olmak üzere istikrar bozucu iki temel risk bulunmaktadır. Yabancı para mevduatının likidite riski, yerli para mevduatınınkinden niteliksel olarak farklıdır.

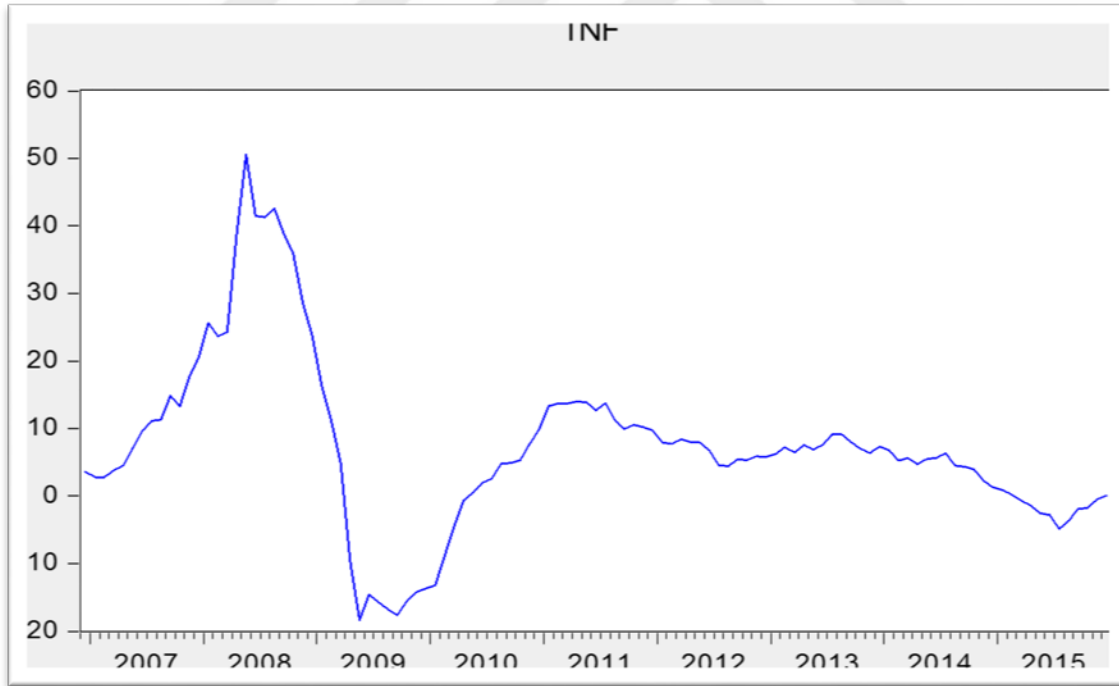
Merkez bankası yerli para mevduatı için son kredi veren mercii olarak adım atabilir; zira merkez bankası, muhtemel enflasyonist sonuçlar ile birlikte, acil durumda yerli para yaratabilir. Yabancı para mevduatı için ise, likidite krizine neden olan tek tampon kesinlikle sınırlı uluslararası rezervlerdir. Dolayısıyla, yabancı para mevduatının boşalması çok daha ciddi sonuçlar doğurur. Afganistan, büyük oranda dolarize bir ekonomi bağlamında likidite riski gerçekleştiğinde nelerin ters gidebileceğinin iyi bir örneğidir. İktisatçılar arasında yaygın olan bir görüş de dolarizasyonun, para politikasını daha karmaşık ve daha az etkili bir hale getirdiği yönündedir. Çoğunlukla bu görüş para ikamesine ilişkin erken dönem literatürden elde edilen teorik bulgulara atfedilebilir. İkincisi ise, enflasyonun etkilerini önlemek için dolarizasyonun, yerli paradan yabancı para cinsinden varlıklara geçme maliyetlerinin azaltılması nedeniyle, para talebindeki değişkenliği artırabileceğini göstermiştir. Para ikamesinin döviz kuru değişkenliğini de artırabileceği bunun olumsuz bir etkisidir. Döviz kurundaki değişkenliğin daha yüksek olması aynı zamanda para ikamesinin, döviz kurunu, yerli para arzında beklenen değişikliklere ve para piyasasını etkileyen diğer faktörlere daha duyarlı hale getirmesinden kaynaklanmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMETRİK YÖNTEM VE ANALİZ

Bu araştırmada, verilerimizin birim köke sahip olmasını gösteren Augmented Dickey Fuller (ADF) (Cheung, 1995) kullanarak 2007-2016 yılları arasında Afganistan'da dolarizasyonun döviz kuru, enflasyon oranı ve para arzı üzerinde etkilerini incelemektedir. Biz sıfır hipotezini reddedemeyiz, aksine kabul ederiz. Vektör hata düzeltme modeli, dolarizasyonun para arzı, döviz kuru ve enflasyon oranı üzerindeki etkilere sahip olduğunu göstermektedir ve dolarizasyonun etkilerinin yıldan yıla arttığı gözlemlenmiştir.

Augmented Dickey Fuller (ADF) kullanarak durağanlık testi, bu çalışmada kullanılan değişkenlerin seviye seviye durağan olduğu kanıtlanmıştır. Johansen eşbütünleşme testi, test edilen değişkenler arasında sadece iki eşbütünleşme vektörlerinin eşbütünleştirildiğini göstermiştir.

Şekil 3.1 Afganistan'daki Enflasyon Oranları

Kaynak: Afganistan Merkez Bankasından Elde Edilen Veriler, 2016

Resim: 1.1, döneme özel % 7.29 ortalamaya 2007 ile 2016 dönemine yönelik Afganistan'da enflasyonun trendlerini göstermiştir. Maksimum enflasyon 2008 yılında % 50.54 olarak ve minimum enflasyon 2009 yılında % -18.37 olarak ölçülmüştür. Genelde,

2008’de enflasyon yüzde 3.54’ten yüzde 50.54’e yükselmiştir. 2009’dan beri, bu oran giderek 2011’e kadar yükselmiştir. 2011’den 2016’ya kadar, enflasyon oranı oldukça düşüktür. Bununla birlikte, 2011’den sonra, enflasyon oranı giderek 2016’ya kadar düşmüştür. 2008’de, enflasyon oranı yüzde 50.54 ile tepe noktada ölçülmüştür. Bununla birlikte, 2009’da enflasyon oranı yüzde -18.37’ye kadar düşmüştür.

Tablo 3.1 Eylül 1990 ile 2016 Arasında SAARC Ülkelerindeki Enflasyon

Ülkeler	1990 – 2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Afganistan	8.6	10.2	7.2	7.6	4.6	-1.55	6.86
Bangladeş	5.9	10.7	6.2	7.5	7.0	6.43	5.57
Butan	6.1	8.8	10.9	7.0	8.2	6.34	3.31
Hindistan	7.8	8.9	9.3	10.9	6.4	4.91	4.31
Maldivler	6.7	12.8	12.1	2.3	2.1	1.0	0.40
Nepal	7.8	9.3	9.5	9.0	8.4	7.9	7.90
Pakistan	9.1	11.9	9.7	7.7	7.2	2.5	4.21
Sri Lanka	10.1	6.7	7.5	6.9	3.3	0.9	4.2
ORT	7.8	9.9	9.1	7.4	5.9	3.55	4.59

Kaynak: Dünya Bankası Verileri 2016

Tablo 3.1. 1990 ile 2016 yılları arasında Afganistan’daki ortalama enflasyonun SAARC ülkelerine kıyasla normal olduğu göstermektedir fakat 2015 verileri pozitif bir işaret olan ve enflasyonun güçlü bir kontrolünü gösteren % -1.55’e düştüğünü göstermektedir. Ortalama verilere göre, Afganistan iki basamaklı enflasyona sahiptir fakat 2012 verilerine bakıldığında, Afganistan’ın tek basamaklı seviyelere enflasyonunu azalttığı görülmektedir. Bununla birlikte, yukarıdaki tabloda açık bir şekilde Afganistan’daki enflasyon oranının son yirmi yılda diğer SAARK ülkelerindeki enflasyon oranlarından oldukça kontrol edilebilir olduğunu göstermektedir. Fakat bahsedildiği şekilde, Afganistan Merkez Bankasının düşük seviyelerdeki enflasyonu kontrol etme başarısı da oldukça büyük bir başarıdır.

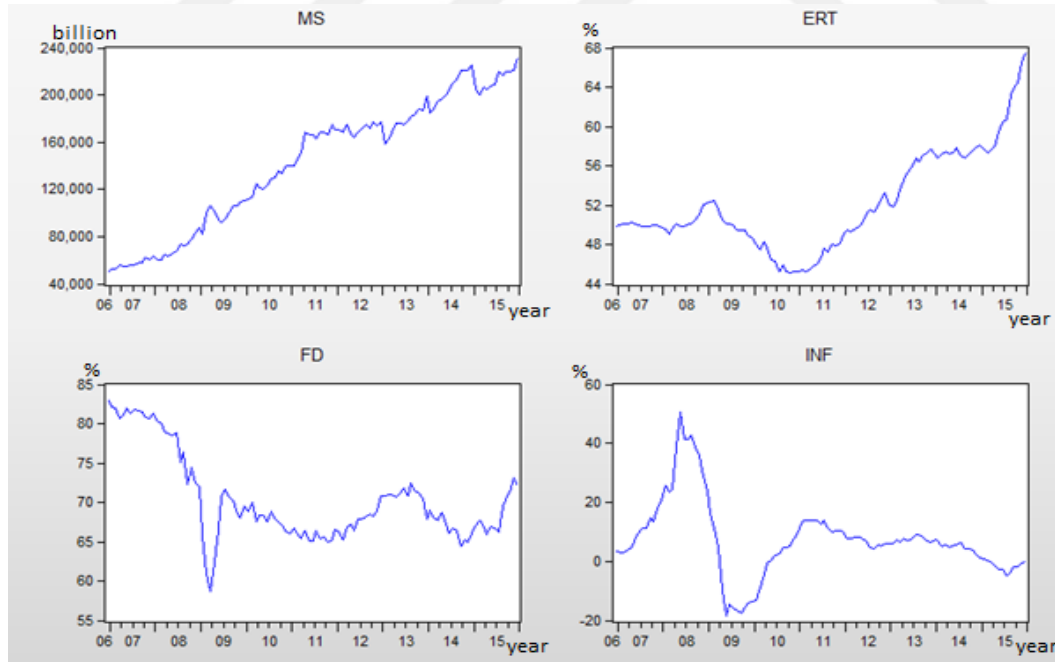
Bu bölümde, Afganistan’da enflasyon oranı, döviz kuru ve para arzı üzerinde dolarizasyonun etkilerini incelemeye odaklandık. 2007 ile 2016 dönemine yönelik veriler, Afganistan Merkez Bankasından alınmıştır. Bu çalışma değişkenler üzerinde nedensellik ilişkileri analiz etmek amacıyla Johanson ve Juselius Eşbütünleşme yaklaşımı, Vektör hata düzeltme modelleri (VECM) ve Granger nedensellik analizi kullanılmıştır.. Dahası, bu bölümde deneysel sonuçları elde eden metodolojiyi ve sonuçları tartışacağız. Teorik bölümde,

döviz kuru, enflasyon oranları ve para arzı üzerinde mali dolarizasyonun etkileri incelenmiş ve geleneksel ve yeni yaklaşım olarak ayrılmıştır. Geleneksel yaklaşım, paranın miktar teorisiyle bağlantılı olan Parasal Hipoteze (MH) ışık tutar. Mali ve parasal politikalarla bağlantısı olan fiyat seviyesinin mali teorisi (FTPL) kamu borcunun miktar teorisi olarak bilinir ve Yeni Keynesian Teorisi (NK) para arzı, enflasyon, döviz ve mali dolarizasyonun arasındaki ilişkinin tüm talep ve tüm arzdan ayrıldığı genel dinamik makroekonomik modeller üzerinde kurulmaktadır.

3.1. Veri ve Araştırma Metodolojisi

3.1.1. Veri Kaynağı

2007 ile 2016 dönemine yönelik veriler, bu çalışmada kullanılmıştır. Veriler Afganistan Merkez Bankasından elde edilmiştir (Da Afghanistan BankDAB). Çalışmanın odağı, mali dolarizasyonun para arzı, enflasyon oranı ve döviz kuru üzerinde etkileri, bunun bahsedilen döneme yönelik bahsedilen değişkenlerden düşük olması ve sadece bütçe açığına yönelik verilerin 2007 ile 2011 arasında başlamasıdır. Dahası, tablo 3.1’de sunulan korelasyon matrisi dört değişkenin önemli ölçülerde ilişkili olduğunu göstermektedir.

Şekil: 3.2 Eylül 1990 ile 2016 Arasında SAARC Ülkelerindeki Enflasyon

Kaynak: Afganistan Merkez Bankasından Elde Edilen Veriler, 2016

Tablo: 3.2 Korelasyon Matrisi

	ERT	FD	INF	MS
ERT	1.00	-0.07	-0.18	0.62
FD	-0.07	1.00	0.36	-0.67
INF	-0.18	0.36	1.00	-0.33
MS	0.62	-0.67	-0.33	1.00

Kaynak: Yazarın Eviews 7 yazılımı kullanarak yaptığı hesaplamalar

Yukarıdaki korelasyon matrisi gösteriyor ki, tüm değişkenler farklı oranlarda bağlantılıdır ancak dolarizasyon ve para arzı arasındaki korelasyon katsayısı dikkat çekicidir. Bu da dolarizasyonun en çok para arzından etkilendiğini ifade etmektedir.

3.1.2. Model Spesifikasyonu

Burada tanımlanan model, enflasyona karşı parasal ve miktar teorisi yaklaşımına dayanmaktadır:

$$FD = f(INF, MS, ERT) \dots \dots \dots (1)$$

$$FD_t = \beta_1 + \beta_2 INF_t + \beta_3 MS_t + \beta_4 ERT_t + U_t \dots \dots \dots (2)$$

$$INF = f(MS, BDF, EXR) \dots \dots \dots (1)$$

$$INF_t = \beta_1 + \beta_2 MS_t + \beta_3 BDF_t + \beta_4 EXR_t + U_t \dots \dots \dots (2)$$

Denklem (2), logaritmik doğrusal fonksiyon ile ifade edilmiştir.

$$\lg FD_t = \beta_1 + \beta_2 \lg INF_t + \beta_3 \lg MS_t + \beta_4 \lg ERT_t + U_t \dots \dots \dots (3)$$

$$\lg INF_t = \beta_1 + \beta_2 \lg MS_t + \beta_3 \lg BDF_t + \beta_4 \lg EXR_t + U_t \dots \dots \dots (3)$$

Bu durumda:

(FD_t), bağlı olan mali dolarizasyon

(INF_t), bağımsız olan enflasyon oranı

(MS_t), bağımsız olan para arzı

(EXR_t), bağımsız olan döviz kuru

(U_t), hata terimi

(β₂), enflasyon üzerindeki para arzının etkisi

(β₃), enflasyon üzerindeki bütçe açığı etkisi

(β₄), enflasyon üzerinde döviz etkisi

Bahsedilen modelle birlikte, Afganistan'da mali dolarizasyonun kaynaklara birincil etkisini bulabiliriz. Açıklamalı değişkenler üzerindeki tüm katsayıların deneysel sonuçlarda pozitif bir etkiye sahip olması beklenir. Yukarıdaki ekometrik modeldeki ayrı ayrı takımlar durağanlık testinin Augment Dickey Fuller uygulayarak ele alınmıştır.

3.1.3. Birim Kök Testi – Augment Dickey Fuller (ADF) Testi

Augment Dickey–Fuller testi (ADF), zaman serileri örneklemindeki birim köke yönelik bir testtir. Zaman serileri modellerinin daha büyük ve daha karmaşık takımına yönelik Augment Dickey Fuller Testinin genişletilmiş versiyonudur. Bu teste kullanılan Augment Dickey – Fuller (ADF) istatistiği negatif sayıdadır. Ne kadar negatif olursa hipotezin reddi o kadar güçlü olur ki birtakım güven seviyesinde birim kökü vardır. Regresyon, ekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri bulmada önemli araçlardan biridir. Augment Dickey Fuller (ADF) testi, veri serilerindeki birim köklerinin varlığını incelemek amacıyla kullanılmıştır. ADF testinin genel formu aşağıdaki şekilde yazılabilir:

$$\Delta X_t = a + b_t + pX_{t-1} + \sum_{i=1}^k \Delta X_{t-i} - 1 + U_t \dots \dots \dots (4)$$

$$\Delta X_t = a + b_t + pX_{t-1} + \sum_{i=1}^k \Delta X_{t-i} + U_t \dots \dots \dots (4)$$

Where, X_t is the individual time series,

ΔX_t is the first difference of the series X_t

Here, $\Delta X_t = X_t - X_{t-1}$

(k), son sıradır.

(t), doğrusal zaman trendidir.

(U_t), sıfır ortalamalı ve sürekli değişkenle birlikte seri olarak ilişkisiz rastgele terimdir.

(a), sabittir.

Birim kök testi, ($p < 0$) alternatif varsayıma karşı sıfır hipotezi $p = 0$ altında yürütülür.

3.1.4. Eşbütünleşme Testi

Eğer, iki ya da daha fazla seriler ayrı ayrı bütünleştirilirse ve bunların birtakım doğrusal kombinasyonu daha düşük entegrasyon sırasına sahip olursa, serilerin tekrar bütünleştirileceğinden bahsedilir. Ekonomik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi

bulmak için, değişkenler zaman içinde birlikte yer değiştirir. Bu yöntem, değişkenleri aynı sırada bütünleştirilecek tekrar bütünleştirme ilişkilerine girmesini gerektirmektedir ve aşağıdaki denklem tarafından verilen maksimum Eigen değer istatistikleri olarak bilinen iki olası istatistik ortaya çıkartır:

$$\lambda_{\text{trace}}(r) = -T \sum_{i=r+1}^n \ln(1 - \lambda_i) \dots \dots \dots (5)$$

$$\lambda_{\text{Max}}(r, r + 1) = -T \ln(1 - \lambda_{r+1}) \dots \dots \dots (6)$$

(T), gözlem sayısı

(i) Eigen değeri

ve $r=0, 1, 2 \dots n-1$.

Trace istatistik testleri, r tekrar bütünleşim ilişkilerinden daha fazla olan alternatife karşı en çok r tekrar bütünleşim ilişkilerinin sıfır hipotezidir.

3.1.5. Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi, ilk olarak 1969'da önerilen, bir zaman serisinin bir değerini tahmin etmede faydalı olup olmayacağını belirlemeye yönelik istatistiksel varsayım testidir. Normal olarak, regresyonlar “sadece” korelasyonları yansıtır fakat Clive Granger ekonomilerdeki nedenselliğin diğer zaman serilerinin geçmiş değerlerini kullanarak gelecek zaman değerlerini tahmin etme yeteneğini ölçerek yansıtılabilir. “Doğru nedensellik” sorusu derinde felsefik olduğu için, ekonomistler Granger testinin sadece “tahmin edici nedenselliği” bulduğunu ileri sürmüştür.

$$Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i Y_{t-1} + \sum_{j=1}^n \beta_j \phi_j X_{t-1} + \varepsilon_t \dots \dots \dots (7)$$

$$X_t = \chi + \sum_{i=1}^m \phi_i X_{t-1} + \sum_{j=1}^n \mu_j Y_{t-1} + v_t \dots \dots \dots (8)$$

(Y_t ve X_t), iki sabit seridir.

(i ve j) gecikme uzunluklarını temsil etmektedir.

Nedensellik, Y_t gecikmeli X_t 'de tek yanlı katsayılarının istatistiksel olarak önemli olduğunu ifade eden X_t 'nin neden olduğu Granger olduğu söylendiğinde meydana gelmektedir.

3.1.6. Betimsel İstatistikler

Değişkenlerin özet istatistikleri, tablo 4.1’de verilmiştir. Burada, bahsedilen dönem sırasında deneysel analizde kullanılan gözlemlerin toplam sayısı, ortalamalar, standart sapma, minimum ve maksimum değişken değerleri verilmiştir.

Tablo 3.3 Ekonomik Değişkenlerin Betimsel İstatistikleri

	MS	INF	EXR	BDF
Ortalama	3.939292	4.256828	2.007797	11.74836
Medyan	3.91354	4.225472	2.031315	12.02204
Maksimum	4.213257	4.417971	3.922884	12.35589
Minimum	3.809845	4.071815	-2.52573	10.83548
Std. Sap.	0.082555	0.082354	1.04893	0.484292
Gözlemler	87	87	87	87

Kaynak: Yazarın Eviews 7 yazılımı kullanarak yaptığı hesaplamalar

3.1.7. Birim Kök Testleri

Test istatistiklerimiz hem seviye hem de birinci fark olarak kritik değerden daha büyüktür. Bu yüzden, birim kökün olduğu sıfırı kabul ederiz. Hem seviyelerde hem de birinci fark mali dolarizasyon, enflasyon, para arzı, döviz kuruna yönelik birim kök testini yaptığımız bahsedilebilir ve tüm sıfır hipotezleri seviye şekillerindeki tüm değişkenlerde reddedilebilir birim köklere sahiptir.

Tablo 3.4 ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF Testi			Önemli Değer - Seviye			Kritik Değer - 1		
	Geci kme	Seviye	1. Farklılık	%1	%5	%10	%1	%5	%10
LnMS	1	-0.551951	-11.85933	-3.491928	-2.888411	-2.581176	-3.492523	-2.888669	-2.581313
LnFD	1	-2.344841	-8.745166	-3.491928	-2.888411	-2.581176	-3.492523	-2.888669	-2.581313
LnINF	1	-0.705979	-0.444669	-3.516676	-2.899115	-2.586866	-3.516676	-2.899115	-2.586866
LnERT	1	-2.832907	7.568285	-3.491928	-2.888411	-2.581176	-3.492523	-2.888669	-2.581313

Kaynak: Yazarın Eviews 7 Yazılımı Kullanarak Yaptığı Hesaplamalar

3.1.8. Johansen Eşbütünleşme Testlerinden Elde Edilen Veriler

İzleme, maksimum Eigen testi 4 değişkenin eşbütünleştiği söylenebilir ya da uzun dönemde ilişkilere sahip olduğunu söyleyebiliriz ki bu da bu dört değişkenin birlikte hareket ettiği anlamına gelir. Böylece, sıfır varsayımını reddedebiliriz.

Tablo 3.5 Trace Testi

Sınırlandırılmamış Eşbütünleşme Sıralama Testi				
CE'lerin Hipotezlenmiş No.	Eigen Değeri	İzleme İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Prob.**
Hiçbiri*	0.312342	48.34672	47.85613	0.0449
En çok 1	0.190038	19.88753	29.79707	0.4305
En çok 2	0.048830	3.869149	15.49471	0.9138
En çok 3	0.000847	0.064421	3.841466	0.7996

Trace testi, 0.05 seviyesinde 1 eşbütünleşme denklemini belirtir

* 0.05 seviyesinde hipotezin reddini ifade eder

** MacKinnon – Haug Michelis (1999) p değerleri

Tablo 3.6 Maksimum Eigen Değer Testi (Maksimum Eigen Değeri)

Sınırlandırılmamış Eşbütünleşme Sıralama Testi (Maksimum Eigen Değeri)				
CE'lerin Hipotezlenmiş No.	Eigen Değeri	Maks.Eigen İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Prob.**
Hiçbiri*	0.312342	28.45918	27.58434	0.0386
En çok 1	0.190038	16.01838	21.13162	0.2238
En çok 2	0.048830	3.804728	14.26460	0.8794
En çok 3	0.000847	0.064421	3.841466	0.7996

Maks-eigen değer testi, 0.05 seviyesinde 1 eşbütünleşme denklemi belirtir

* 0.05 seviyesinde hipotezin reddini ifade eder

** MacKinnon – Haug Michelis (1999) p değerleri

3.1.9. Eşbütünleşme Denklemleri

Tablo 3.7.'de değişkenler olağan t istatistikleri tarafından test edilen regresyon parametrelerinin önemini analiz etmiştir.

Tablo 3.7 Eşbütünleşme Denklemleri

Bağımlı Değişken: LOGINF				
Yöntem: Tamamen Değiştirilmiş En Küçük Kareler (FMOLS)				
Tarih: 09/14/16 Zaman:22.43				
Örneklem (uyarlanmış): 2007M01 2015M12				
Mevcut gözlemler: uyarlamadan sonra 86				
Eşbütünleşme denklem özellikleri: C				
Uzun dönemli eş değişkenli tahmin (Bartlett Kernel, Newey-West sabit bant genişliği= 4.0000)				
Değişken	Katsayı	Standart Sapma	t-İstatistiği	Prob.
LOG_FD	-0.345021	3.307934	-0.104301	0.9172
LOGMS	-0.846190	0.613019	-1.380366	0.1712
LOGERT	-4.299890	2.109778	-2.038078	0.0448
C	30.19994	17.34752	1740880	0.0855
R-kare	0.231486	Bağımlı ortalama		2.016284
Uyarlanmış R-kare	0.203370	Bağımlı standart sapma		1.052074
Regresyon	0.939019	Artık kareler toplamı		72.30405
Durbin-Watson ist.	0.128040	Uzun dönemli varyans		1.621390

Kaynak: Yazarın Eviews 7 yazılımı kullanarak yaptığı hesaplamalar

Eğer diğer tüm sabit değişkenleri varsayarsak, % 1 ile dolarizasyondaki sabit artış sonuçların negatif enflasyon olduğu fiyat seviyesinde yüzde 0.34 artışla takip edilecektir.

Eğer tüm diğer değişkenlerin % 1 ile dolara karşı Ulusal Para Biriminin değerinin düşmesine neden olduğunu düşünürsek, enflasyon kendi üzerindeki dövizin uzun dönemli etkileri açık bir şekilde görünecek şekilde yüzde 0.54 artacaktır.

Eğer biz bütçe açığına yönelik aynı varsayım % 1 artarsa, enflasyon oranı yüzde 0.34 artacaktır.

Genelde, tüm değişkeler son yıllarda enflasyonu kontrol etmede olağanüstü başarı gösteren Sri Lanka'da olduğu gibi hükümet tarafından dikkatli bir şekilde kontrol edilmelidir. R-kare yüzde 0.80'dir; değişkenler arasında iyi bir ilişki göstermektedir.

3.1.10. Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)

Bir hata düzeltme modeli uzun dönem ilişkilerinden mevcut durum sapmasının kısa dönemli dinamikleri besleyeceği özelliklerle birlikte dinamik bir sistemdir. Dahası, bir hata düzeltme modeli (VECM) farklı bileşen serileri arasında herhangi bir sabit olmama durumunu daha iyi bir şekilde anlaşılmasına neden olabilir ve ayrıca serbest modelde uzun dönemli tahminleri de geliştirebilir. Kısa dönemde değişkenlerin ilişkisini anlayabilmek için vektör hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Bu yöntem bize farklı bileşik serileri arasında herhangi bir durağan olmayanlığın doğasına daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir.

Tablo 3.8 Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)

	D(DMS)	D(DINF)	D(DFD)	D(DERT)
D(DMS(-1))	-1.19122	1.195678	0.034492	0.003608
	-0.12783	-0.7417	-0.06347	-0.03083
	[-9.31892]	[1.61207]	[0.54340]	[0.11706]
D(DMS(-2))	-0.90073	1.887869	-0.0901	-0.000459
	-0.18006	-1.04478	-0.08941	-0.04342
	[-5.00229]	[1.80695]	[-1.00767]	[-0.01058]
D(DMS(-3))	-0.68948	2.114258	-0.15858	0.047927
	-0.18235	-1.05806	-0.09055	-0.04397
	D(DMS)	D(DINF)	D(DFD)	D(DERT)
	[-3.78107]	[1.99824]	[-1.75129]	[1.08992]
D(DMS(-4))	-0.34121	1.051138	-0.12588	0.004392
	-0.13655	-0.79229	-0.0678	-0.03293

	[-2.49887]	[1.32670]	[-1.85658]	[0.13339]
D(DINF(-1))	-0.01839	-0.57908	0.031037	-0.009735
	-0.0278	-0.16131	-0.0138	-0.0067
	[-0.66164]	[-3.58989]	[2.24833]	[-1.45207]
D(DINF(-2))	0.006507	-0.31462	0.015452	0.00018
	-0.02994	-0.17373	-0.01487	-0.00722
	[0.21733]	[-1.81093]	[1.03930]	[0.02498]
D(DINF(-3))	0.047232	-0.09845	0.007485	-0.004623
	-0.02917	-0.16926	-0.01449	-0.00703
	[1.61911]	[-0.58161]	[0.51672]	[-0.65724]
D(DINF(-4))	0.036746	-0.00518	0.000497	-0.014509
	-0.0239	-0.13867	-0.01187	-0.00576
	[1.53762]	[-0.03737]	[0.04192]	[-2.51769]
D(DFD(-1))	-0.81918	-0.49668	-0.97685	0.097108
	-0.25905	-1.50308	-0.12863	-0.06247
	[-3.16228]	[-0.33044]	[-7.59417]	[1.55452]
D(DFD(-2))	-1.21919	1.551559	-0.47663	0.128391
	-0.38456	-2.23138	-0.19096	-0.09274
	[-3.17031]	[0.69534]	[-2.49597]	[1.38447]
D(DFD(-3))	-0.91681	1.48341	-0.24197	0.216579
	-0.43099	-2.50075	-0.21401	-0.10393
	[-2.12722]	[0.59319]	[-1.13066]	[2.08385]
D(DFD(-4))	0.083451	0.330766	-0.12715	0.064019
	-0.3247	-1.88404	-0.16123	-0.0783
	[0.25701]	[0.17556]	[-0.78862]	[0.81760]
D(DERT(-1))	0.845532	3.160748	0.16241	-0.512074
	-0.54595	-3.16779	-0.27109	-0.13165
	[1.54874]	[0.99778]	[0.59909]	[-3.88955]
D(DERT(-2))	0.667168	-2.37788	0.301221	-0.503129
	-0.62312	-3.61558	-0.30942	-0.15026
	[1.07068]	[-0.65768]	[0.97351]	[-3.34830]
D(DERT(-3))	0.495155	0.051563	0.379786	-0.436655
	-0.64137	-3.72144	-0.31848	-0.15466
	[0.77203]	[0.01386]	[1.19251]	[-2.82325]
D(DERT(-4))	0.03905	-2.09548	-0.00481	-0.17844
	-0.52507	-3.04666	-0.26073	-0.12662

	[0.07437]	[-0.68779]	[-0.01844]	[-1.40925]
C	0.000197	-0.0536	-0.00097	-0.000239
	-0.00485	-0.02816	-0.00241	-0.00117
	[0.04053]	[-1.90329]	[-0.40293]	[-0.20414]
R-kare	0.728053	0.357894	0.623691	0.442515
Uyr. R-kare	0.651717	0.177654	0.51806	0.286028
Artık kareler toplamı	0.08966	3.018608	0.022107	0.005214
S.E. denklem	0.039661	0.230126	0.019694	0.009564
F-istatistik	9.537464	1.985653	5.904443	2.82781
Kayıt olasılığı	143.4829	13.37151	195.2872	248.7368
Akaike AIC	-3.41846	0.098067	-4.81857	-6.263157
Schwarz SC	-2.88914	0.62738	-4.28926	-5.733844
Bağımlı ortalama	0.00073	-0.03934	-0.00041	-0.000201
Bağımlı Standart Sapma	0.067204	0.253769	0.028368	0.011319

*Parantezlerdeki resimler, ayrı ayrı parametrelerle ilişkilendirilen t-değerleridir

Kaynak: Yazarmn Eviews 7 yazılımı kullanarak yaptığı hesaplamalar

VECM testi uyarınca, sistem veriyi birincil fark otomatik olarak dönüştürür. Dahası, Johansen Eşbütünleşme Testlerini uygulayarak, değişkenlerin tekrar bütünleştirildiklerini elde ettik ve enflasyon denklemindeki hata düzeltme katsayısının yüzde seviyesinde anlamlı olduğunu ve istenen negatif işaretle ilişkilendirdiğini tahmin ettik. Bu da, uzun dönem denge seviyesinden enflasyon oranının yüzde 05 sapmasının her yıl düzeltildiğini işaret eder. Değişkenlerin kısa dönem katsayısı para arz, döviz ve bütçe açığı etkilerinin istatistiki olarak önemli ölçüde mevcut enflasyon oranıyla ilişkili olduğunu gösterir. R kare 0.35'dir. Bazı enflasyonun belirlendiği ima edilir.

3.1.11. Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi, bir zaman serisinin diğerini tahmin etmede yararlı olup olmadığını belirlemeye yönelik istatistiki hipotez testidir. Sıradan olarak, regresyon "basit" korelasyonları yansıtır fakat Clive Granger ekonomilerdeki nedenselliğin diğer zaman serilerinin geçmiş değerlerini kullanarak bir zaman serisinin gelecek değerlerini tahmin etme yeteneği ölçerek yansıtılabilir. "Geçerli nedensellik" sorunu derinde felsefik olduğu için, ekonomistler Granger testinin sadece "tahmin edici nedenselliği" bulduğunu ileri sürmüştür. Granger nedensellik testinden elde edilen sonuçlar, para arzı dışındaki tüm değişkenlerin % 5'ten daha fazla p değerine sahip olduğunu, Granger nedensellik testinin enflasyona neden olmadığını ve yüzde beş anlamlılık seviyesinde reddedilebileceğini söylemektedir fakat

Granger nedensellik testinin enflasyona neden olmadığı hipotezi yüzde 10 anlamlılık seviyesinde bile reddedilemez. Bundan ötürü, Granger nedensellik testi para arzından enflasyona kadar sadece bir yol ürettiği görülmektedir.

Tablo: 3.9 Granger Nedensellik Test Sonuçları

İkili Granger Nedensellik Testleri			
Tarih:09/14/16 Zaman:23:14			
Örnekleme: 2006M12 2015M12			
Gecikme:2			
Sıfır Hipotezi:	Obs	F-İstatistiği	Prob.
DFD Granger Nedeni DMS değil	106	7.96317	0.0006
DMS Granger Nedeni DFD değil		0.07094	0.9316
DINF Granger Nedeni DMS değil	80	0.15189	0.8593
DMS Granger Nedeni DINF değil		0.58479	0.5597
DETR Granger Nedeni DMS değil	106	1.92427	0.1513
DMS Granger Nedeni DETR değil		3.52326	0.0332
DINF Granger Nedeni DFD değil	80	1.85213	0.1640
DFD Granger Nedeni DINF değil		0.96464	0.3858
DETR Granger Nedeni DFD değil	106	0.19355	0.8243
DFD Granger Nedeni DETR değil		1.42438	0.2455
DETR Granger Nedeni DINF değil	80	0.91122	0.4064
DMS Granger Nedeni DINF değil		0.66809	0.1955

Not: *, ** ve ***, sırasıyla %1, %5 ve %10'da hipotezin reddini ifade eder.

Kaynak: Yazarın Eviews 7 yazılımı kullanarak yaptığı hesaplamalar

3.1.12. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Ekonometrik testlerde ve çok değişkenli zaman serisi analizinin diğer uygulamalarında, bir varyans ayrışması ya da hata tahmini varyans ayrışması (FEVD) bir kez uydurulduğunda Vektör oto regresyon (VAR) modelinin yorumuna yardım etmesi için kullanılmaktadır. Varyans ayrıştırma, her bir değişken oto regresyonda diğer değişkenlere katkı sağladığını göstermektedir. Bu durum, değişkenlerinin her birinin tahmini hata varyansının ne kadar olduğu diğer değişkenlere dış şoklarla açıklanabileceğini belirlemektedir.

Tablo: 3.10 INF Varyans Ayrışması

Dönem	S.E.	BDF	INF	EXR	MS
1	5.508882	42.75243	57.24757	0.000000	0.000000
2	6.246068	34.41899	48.20408	12.65934	4.717592
3	6.575485	31.31850	48.07557	15.82105	4.784874
4	6.988103	27.82961	42.63222	20.86613	8.672046
5	8.005858	24.23995	40.03324	21.62614	14.10068
6	8.307817	25.74234	40.55362	20.51156	13.19249
7	9.209003	21.34061	37.39103	30.40621	10.86215
8	9.812362	19.41816	36.45334	28.10776	16.02074
9	10.18279	18.03647	33.95841	33.00680	14.99833
10	10.94979	17.91407	33.01366	36.03604	13.03624

Kaynak: Yazarın Eviews 7 yazılımı kullanarak yaptığı hesaplamalar

Yukarıdaki analizde görüldüğü gibi, altı yıl içerisinde enflasyondaki varyansın yaklaşık yüzde 25.74'i bütçe açığındaki değişimlerden ötürüdür ve döviz kuru ve para arzı sırasıyla yüzde 20.51 ve 13.19 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, para arzı ve döviz oran etkilerinin yıldan yıla sırasıyla arttığı ve aynı zamanda bütçe açığı etkilerinin azaldığı gözlemlenmiştir.

SONUÇ

Dolarizasyon, paranın değişim aracı ve değer saklama fonksiyonlarının yerine getirilebilmesi için yerli para biriminin yerine yabancı para biriminin geçmesi sürecine verilen addır. Dolarizasyonun yaygın olduğu ülkelerde ekonomik değişkenlerdeki küçük değişimler, ekonomik istikrar üzerinde büyük ve yıkıcı etkilere neden olabilmektedir. Afganistan ekonomisinde yerli paraya olan güvenin az ve döviz işlem maliyetlerinin düşük oluşu, yeterli denetleme ve düzenlemenin bulunmayışı ekonomik birimleri dolarizasyona yönelten başlıca sebeplerindendir. Bu çalışmanın temel amacı Afganistan ekonomisinde dolarizasyon olgusunu incelemek ve bu olgunun enflasyon oranları, döviz kuru ve para arzı üzerindeki etkilerini test ederek ampirik kanıtlar sağlamak ve dolarizasyon oranlarını düşürmek için yapılması gerekenleri açıklamaktır.

Yapılan ampirik çalışmalara göre dolarizasyonun, döviz kuru, enflasyon oranları ve para arzı ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Söz konusu ilişki kısa dönemde son derece yüksek olmaktadır. Ancak dolarizasyonun döviz kuru ve para arzı üzerindeki etkisi uzun dönemde yüksek olmaya devam ederken enflasyon oranları üzerinde, uzun dönemde etkisini azaltmaktadır.

Afganistan ekonomisindeki yüksek dolarizasyonu ve dolarizasyonun yarattığı problemleri çözebilmek, ekonomiyi istikrarlı bir noktaya ulaştırabilmek için atılması gereken adımlar aşağıda gösterilmiştir.

- Yerli para kullanımı teşvik edilmelidir.
- Yerli parayı korumak için döviz üzerinden gerçekleştirilen işlemlere kısıtlamalar konulmalıdır.
- Merkez Bankasının hedefleme stratejisi net bir biçimde belirtilmeli ve güvenilirliği artırılmalıdır.
- Bankacılık sisteminde döviz kullanımı ile ilgili yapısal reformlar gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Afganistan Merkez Bankasından Elde Edilen Veriler (2001-2016).
<http://www.centralbank.gov.af/> (erişim tarihi:01,01 2017)
- Baliño, T. J., Bennett, A., ve Borensztein, E. (1999). *Monetary policy in dollarized economies* (Vol. 171). International Monetary Fund.
- Cheung, Y. W., ve Lai, K. S. (1995). Lag order and critical values of the augmented Dickey–Fuller test. *Journal of Business ve Economic Statistics*, 13(3), 277-280.
- Dornbusch, R. (2001). *Fewer monies, better monies* (No. w8324). National Bureau of Economic Research.
- Edwards, S. (2006). Exchange-rate policies in emerging countries: eleven empirical regularities from Latin America and East Asia. *Open Economies Review*, 22(4), 533.
- Edwards, S., ve Magendzo, I. I. (2001). *Dollarization, inflation and growth* (No. w8671). National Bureau of Economic Research.
- Edwards, S., ve Magendzo, I. I. (2003). Dollarization and economic performance: what do we really know?. *International Journal of Finance ve Economics*, 8(4), 351-363.
- Eichengreen, B. (2001). What problems can dollarization solve?. *Journal of Policy Modeling*, 23(3), 267-277.
- Ghosh, A. R., Gulde, A. M., Ostry, J. D., ve Wolf, H. C. (1997). *Does the nominal exchange rate regime matter?* (No. w5874). National Bureau of Economic Research.
- Glick, R., ve Rose, A. K. (2002). Does a currency union affect trade? The time-series evidence. *European Economic Review*, 46(6), 1125-1151.
- Goldfajn, I., ve Olivares, G. (2000). Is adopting full dollarization the solution? Looking at the evidence.
- Lindenberg, N., ve Westermann, F. (2012). How strong is the case for dollarization in Central America? An empirical analysis of business cycles, credit market imperfections and the exchange rate. *International Journal of Finance ve Economics*, 17(2), 147-166.
- MacKinnon, J. G., Haug, A. A., ve Michelis, L. (1999). Numerical distribution functions of likelihood ratio tests for cointegration. *Journal of applied Econometrics*, 563-577.
- Quispe-Agnoli, M., ve Whisler, E. (2006). Official dollarization and the banking system in Ecuador and El Salvador. *Economic Review-Federal Reserve Bank of Atlanta*, 91(3), 55.
- Rose, A. K., ve Engel, C. (2000). *Currency unions and international integration* (No. w7872). National Bureau of Economic Research.

- Rose, A. K., ve Van Wincoop, E. (2001). National money as a barrier to international trade: The real case for currency union. *The American Economic Review*, 91(2), 386-390.
- Swiston, A. J. (2001). Official dollarization as a monetary regime: its effects on El Salvador.
- Swiston, A. J. (2011). Official dollarization as a monetary regime: its effects on El Salvador.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Ahmad Tariq MANSOOR
Doğum Yeri - Tarihi	Afganistan, 27 Mayıs 1983
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Habibia Lise Kabil/ AFGANİSTAN, 2003
Lisans Diploması	Kabil Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, Kabil, 2008
Yabancı Diller	İngilizce, Türkçe ve Urduce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Afganistan Ticari Bankasının CEO'su (2017-Devam ediyor)
E-Posta	ah_tariq@yahoo.com